

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a marbled paper pattern consisting of a dark, almost black background with a complex, branching, yellowish-gold pattern. Small red specks are scattered throughout the marbling. In the top-left corner, there is a rectangular area of damage where the marbled paper has been lost, revealing a lighter, possibly white or grey, underlayer. A white, rounded rectangular label is affixed to the bottom-left corner of the cover. The label has a thin black border and contains handwritten text in blue ink. The text is arranged in two lines: the top line contains the number '809' and the bottom line contains 'P-77'.

809

P-77

~~380~~ 8

17 60

01 JUN 2005
12 OCT 2009

809
F-77

Ux.

ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ԲՕԲ

ՓՈՐՁ ՄԸ

ՔՆՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

(An Essay on Criticism)

1002
9476

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՄԱԼԽԱՍ

ՎԻՆՆԵ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1902.

Handwritten purple markings, possibly a signature or initials.

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ղ Թ Ի Ղ Ն

Գիրքի մը յառաջաբանին յատկացուած էջը կը նմանի անտէր հողի մը՝ զոր առաջին զբաւողը կը մշակէ, իւրաքանչեւրը իր ծաշակին համեմատ:

Մէկը կը տնկէ հոն շատ ածող, երկայն ծիւղեր եւ առատ տերեւներ բերող ծառեր, ծոռոմաքանութեան ծաղիկներ հասցնող, աչք շլացնող, փայլուն եւ ազդու զոյներով ծաղիկներ: Միւսը՝ կեղծ համեստութեան սիրահար՝ կեղծաւորութեամբ կը ցուցնէ մանիշակի ածուններ, որոնց ծաղիկները՝ եթէ գոյութիւն ունենային, ինքնին պիտի ինկաբուրէին օդը, եւ պէտք պիտի չըլլար յոգնիլ՝ զանոնք փնտոելու համար: Ուրիշ մը կը տնկէ հոն կաղնիներ՝ կօսքով միայն, եւ կը յուսայ որ իր երկասիրութիւնն ալ անոնց պէս երկարակեաց պիտի ըլլայ, ընկաւոր տարիներ:

Իսկ ներկայ գործս՝ որ սոսկ թարգմանութիւն է, քնաւ պէտք հունի յառաջաբանի, եւ պիտի կարենայի չզբել ներածութիւնս, եթէ ուրիշներու ծաշակովը զբաղելու անզաղտնապահութիւնը վայրկեան մը ունեցած չըլլայի: Գարծեալ սիրելի է ինծի յուսալ թէ վերջաբան մը գէթ պիտի ունենայ քննադատի մը յօդուածին մէջ, ուր ամփոփուէին գործիս օգտակար կամ թերի կողմերը: Եթէ կատարելապէս հմուտ ըլլայի անգրիտերէն

վերջի, թերեւս լաւագոյն թարգմանութիւն մը մէջ-
տեղ կլլար:

Սակայն ոչ որի ներողամտութիւնը հայցելու
համար ծեղը չեմ կարկառեր, եթէ արծակ կը գրեմ
փոխանակ ոտանաւորի: Ճաշակս այս մասին արդէն
ծանօթ է շատերուն. հաճնլի արծակով գրուած գործ մը
աւելի դրական օգտակարութեամբ կընայ մտքերու վրայ
ազդել, քան միջակ ութնոտեան մը՝ օրինակի համար:
Իսկ յոռի տամնոտեան արտադրողի համբաւէն աւելի
վնէ է՝ ինծի համար՝ հասկանալի արծակազրի մը հա-
մեստ անունը: Եւ ինչպէս կ'ըսէ Պուալօ.

— “On peut avec honneur remplir les seconds rangs;
Mais dans l'art dangereux de rimer et d'écrire,
Il n'est point de degré du médiocre au pire „

(Art Poétique. — Chant IV).

Բայց կը վախնամ որ արդէն յստաջարան մը
գրելու կը սկսիմ:

Գ.Ր. ՄԱՂԽԱՆ

18 Նոյեմբեր 1901:

ԲՕԲԻ ՅԵՅԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

Ալէքսանտր Բօբլ՝ Անդղիական մատենագրու-
թեան Պուալօն, եւ Քենասիրական Գպրոցին (Cri-
tical School) ամենէն նշանաւոր բանաստեղծը,
ծնաւ Լօմպարա-Սըթրիթի մէջ, Լօնորա, 1688
Մայիս 21 ին: Հայրը կտաւագործ էր եւ աղջուական
ընտանիքէ. մայրը՝ Հօրը երկրորդ կինը՝ Եօրքի ազ-
նուատոհմ Ռեիլիամ Գըբնըրի աղջիկն էր: Ծնօ-
ղացը երկուքն ալ՝ զորս կը սիրէր մեծ գորովով՝
Հուովեական կաթողիկէներ էին, եւ հետեւեալոր՝
Բօբլ կը պատկանէր տարագրուած կրօնի մը. հան-
րային վարժարանները դոց էին իրեն համար, ինչ-
պէս եւ համալսարանները. իրեն հարկաւոր բոլոր
ուսումը կրնար միայն ստանալ կաթողիկ կղերանոց-
ներէ կամ մասնաւոր դասատուներէ: Հօրաքոյր մը
կարգալ սորվեցուց, իսկ գրելը՝ Բօբլ ինքնին սոր-
վեցաւ սպրուած գիրքերէ օրինակելով: Ութ տա-
րեկան հասակին մէջ՝ քիչ մը Լատիններէն եւ Յու-
նարէն սորվեցաւ քահանայէ մը. յաջորդ տարին
զրկուեցաւ կաթողիկ կղերանոց մը, Ուինչըսթըրի
մօտ, ուր — բուն իր խօսքին նայելով՝ “մոռցաւ ինչ
որ սորված էր առաջին վարպետէն:” Նոր գպրոցմը
բացուած էր Հայ Բաբբ Գօրնըրի մէջ՝ զոր յաճա-
խեց. յետոյ՝ մէկ քանի ամիս ալ ուրիշ քահանայէ
մը դաս առաւ. “այս եղաւ, կըսէ Բօբլ, ստացած
բոլոր ուսմունքս, եւ Աստուած գիտէ թէ որքան

քիչ հետու կերթար:» Հիմայ՝ տասներեք տարեկան էր, եւ այս ժամանակէն ինք զինքը կրթեց առանձին:

Ասիկ կը սկսի Բօքի բուն կեանքը. արդէն Բանաստեղծ ըլլալ կը տեսչար. գրեց սղերբաութիւն մը, դիւցազներգութիւն մը, եւ կը կարծէր ըլլալ «անսգիւտ հանձար մը» (genius): Իր կուռքը եւ սիրելի օրինակը եղաւ Տրայարն. կ'ըզձար վարպետը տեսնել — ինչպէս օր մը տեսաւ — կարենալ ըսելու համար «Virgilium vidi», Աիրգիլիոսը տեսայ: Կարդաց Յունարէն, Լատիներէն, Իտալերէն եւ Գաղղիերէն. մանաւանդ Անգղիերէնը՝ շատ ընդարձակ կերպով: Տարօրինակ կանխահատութեանը սպացոյց եղաւ իր Ode on Solitude քերթուածը, տասն երկու տարեկան եղած ատեն գրուած: Բարեկամացաւ Ուալշի հետ՝ ժամանակին ամենէն նշանաւոր քննասէրներէն մէկը: Իր անունը ծանօթացնող առաջին գործը եղաւ Pastorals քերթուածը, փոքր մէկ մասը Բօքի արտադրածներուն 1700 էն մինչեւ 1709, այսինքն 12 էն 21րդ. տարեքին մէջ:

Ծնունդէն փափուկ ըլլարով՝ աշխատութեան խիստ յարատեւութիւնը տկարացուց իր բնական կազմութիւնը եւ ցանեց զանազան հիւանդութիւններու սերմերը՝ որոնցմով իր կեանքը վերածուեցաւ «երկայն հիւանդութեան մը» — ինչպէս որ ինք յետոյ բացատրեց սրտաշարժ կերպով:

Վ'ըսուի թէ տասը տարեկան տղու հասակին մէջ գէր ու առողջ էր, ոչ կուզ էր եւ ոչ ձեւաղեղծ (deformed). բայց քանի կը հասնէր արբունքի՝ հիւանդոտի եւ ողնաթեքի (rachitique) կերպարանք կ'առնէր, աճելէ կը դադրէր, գէժքը կը ծռէր. այնքան տկար էր կռնակը՝ որ իրանը կամփոփէին խոշոր կտաւէ սեղմամէջով մը՝ որպէս զի չէ բայքայուէր. առանց օգնութեան՝ չէր կրնար ինքն-

իրեն հագուել, ոչ հանուել: Գժուարամարտութենէ եւ ողնաթեքութենէ ամնջուած, անտանելի գլխու ցաւէ շարշարուած, բնաւ շունեցաւ առողջութեան վայելու մը՝ հասունութեան տարիքին մէջ: Բայց իր զարմանալի ջլային զօրութիւնը, առուգութիւնը եւ մտային կորովը բոլորովին յաղթեցին բնական նեղութիւններուն եւ տափառակութեանը. համբաւի արշաւին մէջ — ինչպէս ցցուց արդիւնքով — չընկճեցաւ այնպիսի արգելքներէ՝ որոնք աղէտաբեր պիտի կարենային ըլլալ շատերու:

Թերեւս 1707 էն առաջ սկսած էր Essay on Criticismը, որ երեցաւ 1711 ի Մայիսին: Ասոր յաջորդեցին Messiah եւ Windsor Forest: 1714ին հրատարակուեցաւ the Rape of the Lock, որ ճոխացուց անգղիական մատենագրութիւնը այնպիսի գլուխ գործոցով մը որ — ինչպէս կ'ըսեն — չունի ոչ համարժէք մը, ոչ երկրորդ մը անգղիական կամ օտար ծաղրական դիւցազներգութիւններուն մէջ: 1715ին երեցաւ Temple of Fame:

Բօք պետք ունէր ստակ շահելու, եւ ինքնաստեղծ բանաստեղծութեանը համբաւը՝ որքան մեծ ըլլար՝ վարձատրութիւն չէր բերեր: Հրատարակիչ Լինդօթի մէկ հաշիւը՝ որ պահուած է՝ կը ցուցնէ թէ միայն 32 սոկի ընդունած էր Windsorին համար, 15 սոկի Criticismին, եւ 22 սոկի Rape of the Lockին համար:

Բօք չէր կրնար ասով ունենալ դիւրակեացութիւն եւ անկախութիւն՝ զորս ապահովել որոշեց: Այս նպատակով՝ 1713ին ձեռնարկեց Հոմերոսի իլիադիական թարգմանութեանը՝ որուն հրատարակութիւնը վերջացաւ 1720ին: Հինգ տարուան աշխատութիւն վառնեց այս գործին՝ որ 6000 սոկիէ աւելի արգիւնք տուաւ իրեն, բաժանորդագրութիւններու միջոցաւ. ասոնց մասնակցեցան բազմաթիւ մեծամեծներ, Անգղիոյ թա-

գաւորը եւ կալէսի իշխանը: Միայն Պէռնարդ
 Լինթօթ հրատարակիչը 1200 ոսկի վճարեց ձեռա-
 գրին: Համար եւ ձրի բաշխեց բաժանորդներուն
 օրինակները: Այնքան յաջող եղաւ այս թարգ-
 մանութիւնը որ Միխայիլանին ալ բնականաբար
 ետեւէն եկաւ: Բայց շատ յոգնած էր Բօբ եւ
 ստիպուեցաւ օգնականներ առնել իրեն քով,
 որոնց մէկուն վճարեց 500 ոսկի եւ միւսին՝ 200
 ոսկի: Գործը աւարտեցաւ 1726ին ամառը, եւ
 Բօբ ստացաւ 4500 ոսկի, ուրիշ վճարեց օգնական-
 ներուն մասը:

Պէնթիլ ըսաւ օր մը Բօբին՝ որ կը հարցնէր
 թէ ընդունած էր իր Հովնուրը:

— “Գեղեցիկ քերթուած մըն է, Միսթր
 Բօբ, բայց պէտք չէ որ զայն անուանես Հովնուր:”
 Կիպպըն ըսաւ. — “Ամէն առաւելութիւն
 ունի՝ բաց ի բնագրին հաւատարմութենէն:”

Գօլըիճ նկատած է զայն իբր “Հիանալի ար-
 դիւնք տաղանդի եւ ճարպիկութեան:”

Առեւտրական շահադիտութեան տեսա-
 կետով՝ անհունապէս յաջող գործեր եղան, քանի
 որ իշխակունը եւ Միխայիլանը՝ միատեղ՝ առ նուազն
 9000 ոսկի արտադրեցին Բօբի: 1719ին Թուրի-
 քէնհէմը մէջ գնեց տուն մը, հինգ էքր (դրթթէ
 20000 քառակուսի մեզր) հողի հետ, եւ սկսաւ
 ինք զինքը զուարճացնել գեղեցկացնելով եւ զար-
 քացնելով իր պղտիկ ամարանոցը (villa) եւ ստա-
 ցուածքը, որուն մէջ շինել տուաւ քարայր մը՝ որ
 նշանաւոր եղաւ վերջը: 1717ին լոյս տեսաւ բանաս-
 տեղութեանց հաւաքածոյ մը, որ կը պարունակէր
 նաեւ Elegy of an Unfortunate Lady, եւ իր
 ամենազեղեցիկ եւ ամենէն սրտազրաւ քերթուածը՝
 Eloisa to Abelard: Շէքսպիրի անյաջող հրատա-
 րակութիւն մը ըրաւ 1725ին, եւ այս առթիւ
 վէճի բնուեցաւ Թէօպպաի հետ՝ որ եղաւ իր
 Dunciadeին հերոսը:

Այս թուականին կը սկսի իր գրամարտը
 Տդէտներուն, Աւանակներուն հետ (the Dunces)
 — Dunciad, նման Illiadին, պիտի թարգմանուէր՝
 “Տէրօպպա,” կամ “Իշխան,” ինչպէս կ’ըսուի
 իշխակուն: Տէննիս, Ֆիլիբս եւ ուրիշներ Բօբի
 թշնամիներն էին երկար ատենէ ի վեր: Ճշմար-
 տութիւնը այն է թէ Բօբ կը տենչար առանձնա-
 ւորութիւն մը հաստատել իր եւ “գրող ստահակ,”
 ներուն միջեւ, վարձկան եւ յուր մատենագիրներ՝
 արհամարուած Բօբէն եւ ասոր բարեկամներէն:
 Թուրքէնհէմը ստացուածքին տէր ըլլալը մեծ նա-
 խանձ գրգռած էր, եւ իր արուեստակիցները —
 Բօբ կ’անուանէր զանոնք bretheren — միշտ կը
 յիշեցնէին իրեն թէ բնաւ առաւելութիւն չունէր
 իրենց վրայ եւ թէ նա՝ իրենց պէս՝ արուեստ ըրած
 էր հեղինակութիւնը: Բօբ կը պատասխանէր մաղ-
 թելով անոնց որ սեղանի հրաւերներ ընդունէին,
 անձրեւի դէմ առիքներ (gatelas, Ռաշ-ն էլի) ու-
 նենային եւ դատարանի բարապաններուն հալա-
 ծանքէն ալատէին: Այսպէսով՝ քիչ ատենի մէջ
 իրեն դէմ հաւաքեց վարձկան հեղինակներուն
 ամբողջ միութիւնը (guild, corporation): Այդ
 թշուառականները՝ ինչ զէնք որ ունէին՝ անով
 մարտնչեցան, այսինքն՝ ամենէն զաղբիւրի պատ-
 մութիւններ շրջել տուին Բօբի անհասական
 կեանքին վրայ: Թշնամանեցին զայն Պապական մը
 ըլլալուն համար, այսպէսեցին ձեւաղեղձ դէմքը,
 պատուեցին անոր Շէքսպիրը եւ Հովնուրը, բա-
 նագոյրութեամբ ամբաստանեցին զայն եւ անգաղար
 տանջանքի մէջ դրին անոր գիւրագգած ուղեղը:
 Բօբ վերջին անգամ մըն ալ աչքէ անցուց իր մեծ
 երգիծաբանութիւնը՝ զոր աւարտելու ծոտ էր, եւ
 1728ի Մայիսին հրատարակուեցաւ Dunciadին
 երեք գիրքերէն առաջինը: Անհաւատար եւ նախա-
 տական վէճ մը եղաւ՝ որուն մէջ յաղթութիւնը
 — Կիպպընի բառերովը — բաւական մեծ նուա-

տութեան համարժեք էր: Dunciad ընդունուեցաւ Բօքի իբր ամէնէն փայլուն արտադրութիւններէն մէկը, բայց՝ մի եւ նոյն ատեն՝ ողբալի անպատուութիւն մը հանձարի (a lamentable prostitution of genius):

Այս ողորմելի հակաճառութեան վրայ՝ Բօքի բարեկամներէն մէկը — Bolingbroke — իր քով կանչեց զայն եւ գիտել տուաւ թէ անարժէք բաներու համար կը վատնէր իր փառաւոր կարողութիւնները. աղաչեց իրեն որ նկատողութեան առնէ իր համբաւի եւ ապագայ սերունդներուն դատողութիւնը: Պօլինկարօք կը զբաղէր այն ատեն փիլիսոփայական գործերով, եւ անոր առաջարկութեամբը՝ Բօք նետուեցաւ ամէնամեծ ձեռնարկութեան մը՝ այսինքն՝ մարդուն բնութեանը, վիճակին, գիտութեան սահմաններուն, հանձարի գործածութեան, այրերու եւ կիներու նկարագիրներուն եւ ասոնց նման բազմաթիւ իմաստասիրական հարցերով լեցուն աշխատութեան մը, ուրիշ ծնաւ, 1734ին, մասնակի երկասիրութիւն մը Essay on Man անուանով: Բարոյականի վրայ չորս փորձեր հրատարակեց 1735ին, իսկ Dunciad չորրորդ գիրքն ալ 1742ին: Իր կարողութենէն վեր չէր Essay on Manը, բայց վիճելի արժէք ունեցաւ, եւ իբր իմաստասիրական քերթուած՝ գրեթէ ծաղրելի բան մը եղաւ: Իբր հատուածներու շարք, իբր լեզուական բացատրութիւն, Բօքի ամէնէն փայլուն կատարելագործութեանց կարգը կ'անցնի բանաստեղծութեան մէջ:

Ճօն Աէյ՝ Բօքի մտերիմը՝ մեռաւ 1732ին եւ սա այնքան յուզուեցաւ բարեկամին կորուստէն, որ երկար ժամանակ անկարող եղաւ աշխատելու: Այս միջոցին Պօլինկարօք անոր ուշագրութիւնը ուղղեց Որատիոսի երկրորդ Գրքին Առաջին երգիծաբանութեանը վրայ, եւ գիտեւ տուաւ թէ այդ շատ յարմար գործ էր իրեն համար: Բօք կարդաց եւ անմիջապէս անդրերէնի նմանցնելու սկսաւ:

Այսպէս եղաւ Imitations of Horaceի ծագումը, եւ Բօք զբաղեցաւ 1732 էն 1738: Սիրուն եւ սքանչելի այս քերթուածները եօթը հատ են՝ որոնց համար Մարք Բէթթիարն ըսած է թէ «տարօրինակ կարծիք (paradoxe) պիտի չնկատուէր մտցնել զանոնք — հակառակ իրենց նմանողութեամբ գրուելուն — Բօքի ամէնէն ինքնաստեղծ արտադրութեանցը մէջ:», 1734—35ին լոյս տեսաւ Epistle to Dr. Arbuthnot կամ Prologue to the Satires. 1738ին՝ Epilogue to the Satires.

Իր թղթակցութեան (Correspondance) հրատարակութիւնը՝ 1737ին՝ Բօքի կեանքին այն ժամանակամիջոցն է որուն վրայէն միշտ պիտի ուզեն փութով անցնիլ իրեն հիացող բարեկամները: Ողբալի ծածուկ հնարքներ (intrigues) ամէն օր կը գործադրուէին իրեն դէմ, եւ մարդ կրնայ կասկածիլ — կըսէ Ճօն Գօլլինս — թէ նենգութիւնը, ստախօսութիւնը, խարդախութիւնը երբեք այնքան առաջ չգացին՝ որքան Բօք կրցաւ զանոնք կրել իր թշուառ փորձին մէջ, որով կը ջանար հաշտեցնել անհատական արժանապատուութիւնը՝ ունայնասիրութեան հետ: Կարճ խօսելով՝ նպատակը երկասրի էր. նախ կը փափաքէր որ թղթակցութիւնը հրատարակուի, բայց մի եւ նոյն ատեն կ'ուզէր այնպէս ցուցնել որ՝ իբր թէ ուրիշներ զինքը ստիպած ըլլային իր անձնապաշտպանութեանը համար. երկրորդ՝ կը փափաքէր այնպիսի կերպով կարգադրել թղթակցութիւնը՝ ուրիշ կարենային մեծնալ իր գրական կարեւորութիւնը եւ ընկերային գերբը:

1733ին՝ Բօք կորսնցուց իր սիրելի մայրը: Յաջորդ տարին ուրիշ երկու մտերիմներ մեռան. Սվիֆթ կորսուած կը նկատուէր տարիքին եւ անկարութիւններուն պատճառով. հինաւուրց բարեկամներէն Պօլինկարօք միայն մնացած էր: Յայտնի կերեւար 1744ի գարնան՝ թէ Բօքի առողջու-

Թիւնն ալ կը վտանգուէր եւ տարւոյն յառաջանալովը՝ նա կը յուանար արագ: Մեռնելէ ոչ շատ առաջը ըսաւ. «Այնքան հաւաստի եմ հոգւոյ անմահութեանը վրայ՝ որ զայն կը դգամ իմ մէջս — եթէ կարելի ըլլար ըսել — իմացողութեամբ (intuition):» Մեծ ջերմեանդուութեամբ ընդունեցաւ հոգեւոր վերջին միութարութիւնները, եւ յետոյ ըսաւ. «Առաքինութենէ եւ Բարեկամութենէ աւելի արժանաւոր բան չկայ, եւ սուղիւ՝ բարեկամութիւնը՝ ինքնին միայն՝ մէկ մասն է առաքինութեան:» Մեռաւ 1744 Մայիսի 30ին՝ այնքան խաղաղութեամբ որ քովը գտնուողներն անգամ չանդադարձան վերջին շունչին ճիշտ բուպէին: Կամքովը յայտնած փափաքին համաձայն՝ թաղուեցաւ Թուրքիոյ Երզնկայի մէջ՝ իր հօրը եւ մօրը քով:

Ոչինչ աւելի սրտազրաւ է եւ գեղեցիկ քան իր սէրը՝ ծնողացը եւ բարեկամներուն համար. ոչինչ աւելի օրինակելի՝ քան իր վաղբը իբրեւ սրբի: Իր առատաձեռնութեանը եւ բարեսրտութեանը վկայութիւն կու տան երախտագիտութեան անհամար ցոյցեր ամէն անոնցմէ՝ որոնք ճանչցան զինքը առանին կեանքին մէջ, կամ իր պաշտպանութեանը գիմեցին դրականութեան մէջ: Իր ամենայնոքի թերութիւնն էր՝ Ագգբոպիւրի մեկնութեամբը՝ mens curva in corpore curva. — (Շուռ միտք՝ ծուռ մարմնոյ մէջ): Բօք ճշմարտախօս չէր, Բօք անկեղծաւոր չէր: Իսկ իրեն վերադրուած չարաբանութեան եւ չարամտութեան համար պէտք է ըսել — եւ այս ալ շատ ճշմարիտ է — թէ մի միայն դուրսէն գրգռումներու առթիւ կ'արտայայտուէին:

Բօքի դէմքին ամէնալաւ պատկերն է՝ Ռուպրիւիաքի կենդանի կիսարձանը, ամենալաւ նկարագրութիւնն է՝ Սըր Ճօզուա Ռէյնօլտցիինը, որ տղայ եղած ատեն տեսաւ զայն անգամ մը՝

աճուրդի սրահի մը մէջ. «Հասակը գրեթէ չորս ոտք եւ վեց մատ. թիկունքէն շատ կուղ եւ ձեւագեղձ (deformed): Շատ մեծ եւ շատ գեղեցիկ աչքեր ունէր, եւ երկայն գեղեցիկ քիթ մը. բերնին վրայ կային այն մասնաւոր նշանները՝ որոնք միշտ կը գտնուին ծուռ մարդկանց բերնին վրայ. այտերէն անցնող մլուկները այնքան ուժով կը ցցուէին՝ որ փոքր լարերու պէս կերեւային:»

Այդ սաստիկ տգեղ գիւրադգամութիւնը որ նկարագրուեցաւ, ահաւաստիկ գաղտնիքը շատ բաներու՝ որ առարկայ ըրաւ դժօք պարսաւի եւ սխալ մեկնութիւններու:՝

1 Անսաղարկան վերագրուած ծանօթութիւնները հաւաքուած են Ջօն Գօլփիսի երկասիրութենէն՝ որ գեռաւելի մանրամասնութիւններ կը պարունակէ, բայց ասոնց կարեւորութիւնը տեղային է՝ անգղիացոց յատուկ:

ՓՈՐՉ ՄԸ ՔՆՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ա.

Ներածութիւն: Թէ այնչափ մեծ յանցանք է գէշ դատելը՝ որքան գէշ գրելը, մասնաւանդ աւելի փնասակար՝ հանրութեան նկատմամբ:

Թէ ճշմարիտ ճաշակը այնչափ հազուադիւտ է, որքան ճշմարիտ Հանճարը:

Թէ մարդկանց մեծ մասը բնածին ճաշակ մը ունի, բայց ծուռ Գաղտնաբանութեամբ ապականած է:

Քննաբնութիւնը բազմութիւնը, եւ ասոր պատճառները:

Թէ պարտինք խնամքով քննել մեր իսկական ճաշակը, եւ գիտնալ անոր Սահմանները:

Բնութիւնը ամենալաւ առաջնորդն է Գաղտնաբանութեան:

Սա կը բարելաւուի Արտաստուգը եւ կանոններով, որոնք ուրիշ բան չեն՝ եթէ ոչ Բնութիւնը օրհնութեամբ:

Կանոնները ծագեցան Հին Բանաստեղծներուն օրինակէն:

Թէ՛ հետեւաբար, հարկաւոր է քննասէրին համար՝ ուսումնասիրել Հինները, մասնաւորաբար Հոմերոսը եւ Վիրգիլիոսը:

Բանաստեղծական Աշտարակութիւնը (licence poetique) եւ անոր գործածութիւնը Հիներէն:

Հիներուն նկատմամբ հարկաւոր մեծարանք եւ անոնց գովեստը:

Գժուար է ըսել թէ գէշ գրելու կամ գէշ դատելու մէջ կը յայտնուի ճարտարութեան աւելի մեծ պակասութիւնը. բայց՝ երկուքէն նուազ փնասակարն է տաղտկացնել ընթերցողին համբերութիւնը, քան մըլորեցնել անոր իմացականութիւնը: Քիչէր կը թերանան առաջինին մէջ, բայց շատեր՝ երկրորդին մէջ: Տասը յանիրաւի պարսաւորներ կ'ելլեն մէկ գէշ գրողի գէմ. աստեօք՝ յիմար մը միայն պիտի ուզէր առաջ նետուիլ. բայց այսօր՝ զրոյները շատ աւելի ոտանաւոր կ'արտագրեն քան արձակ:

Մեր դատողութիւնները կը նմանին մեր ժամացոյցներուն. եւ ոչ մին կ'ընթանայ ճիշդ նման, դարձեալ իւրաքանչիւրը կը հաւատայ իրենին: Բանաստեղծներուն մէջ այնչափ հազուադիւտ է ճշմարիտ Հանճարը (genius), որքան հազուադեպ է ճշմարիտ ճաշակը՝ քննասէրներուն մէջ. երկուքն ալ պարտին հաւասարապէս Երկինքէն ընդունած ըլլալ այդ տուրքերը. ասոնք ծնած ըլլալու են դատելու, ինչպէս եւ անոնք՝ գրելու համար: Թող քննադատները դաս տան ուրիշներուն՝ որոնք ինքնին գերազանց են, եւ համարձակ պարսաւեն աղէկ գրողները: Հեղինակները շատ կը հաւնին, ստուգիւ, իրենց խելքին. բայց միթէ նոյնը չէն ըներ քննասէրները՝ իրենց դատողութեանը համար:

Սակայն՝ եթէ նայինք աւելի մօտէն, պիտի տեսնենք թէ շատերն իրենց մտքին մէջ ունին դատողութեան սերմերը. Բնութիւնը կը շնորհէ առ նուազն խելքի շոշորթ մը, որուն շոջագիծերը թէեւ տկար՝ բայց ուղիղ քաշուած կ'ըլլան: Սակայն ինչպէս որ ամենափոքր պատկերի մը նախագիծը —

եթէ ճշդութեամբ զճուած է — կրնար՝ զէշ ներ-
 եւեւելով՝ ամէնէն անշորհք բանը մէջտեղ հանել,
 այսպէս եւ ուղիղ իմացականութիւնը կը խորտակուի
 ծուռ գիտութեամբ. ոմանք կը կորսնցնեն մտքերը՝
 նուն թեւը դպրոցներու լաբիւրինթոսին մէջ. ոմանք՝
 անձնագով անմիտներ կ'ըլլան, որոնք յիմարներ
 միայն պիտի ըլլային՝ թողուելով բնութեան զի-
 տաւորութեանը: Գեղեցիկ խելքի ետեւէ վա-
 զդները կը կորսնցնեն իրենց ողջմտութիւնը,
 եւ յետոյ քննասէր կ'ըլլան՝ իրենց անձին պաշտ-
 պանութեանը համար: Իւրաքանչիւրը մի եւ նոյն
 կերպով կը տոչորի, այն որ կրնայ, եւ այն որ
 չկրնար գրել, կամ ատելութեամբ մը Մրցակիցի
 կամ Ներքինի: Ամէն յիմար յարատեւ մարմաշ
 կղպայ ծաղրելու եւ յօժարութեամբ պիտի շա-
 րուէր խնդացողներուն կողմը: Եթէ Մավիտս կը
 յամառի յուր գրելու՝ հակառակ Ապրդոնի, մար-
 դիկ կան որոնք աւել յուր կը դատեն զայն:

Ոմանք՝ նախ Գեղամիտի (bel esprit, wit),
 յետոյ Բանաստեղծի տեղ անցան, յաջորդաբար
 Բննասէր եղան, եւ վերջապէս՝ կատարեալ
 յիմար ըլլանին ապացուցին: Ոմանք՝ ոչ Գե-
 ղամիտի, ոչ Բննասէրի տեղ կրնան անցնիլ, եւ
 դանդաղ շարիններու նման՝ ոչ էշ են, ոչ ձի: Այս
 կարգի կէս-գիտուն փոքրամիտները բազմաթիւ են
 մեր կղզին մէջ, ինչպէս կէս կազմաւորեալ միջատ-
 ները՝ Նեղոսի ափունքին վրայ, անաւարտ բաներ՝
 այն կեղակարծ սերունդները, որոնց մարդ չգի-
 տեր ինչ անուն տալ. զանոնք պատմելը՝ հարիւ-
 րաւոր լեզուներու պիտի կարօտէր, կամ մէկ սնտոսի
 փոքրամիտի լեզուին՝ որ հարիւրաւոր սովորական
 լեզուներ յոգնեցնելու չափ խօսեր:

Բայց՝ դու որ կ'աշխատես համբաւ տալու եւ
 համբաւի արժանանալու, եւ իրաւամբ կը կրես
 Բննասէրի աղնուական անունը, վստահ եղիւր. քու
 անձիդ վրայ, եւ ճանչցիր մտքիդ հասողութիւնը:

Թէ որչափ հեռու կրնան երթալ հանճարդ (genius),
 ճաշակդ եւ գիտութիւնդ. մի նետուիր խորութե-
 նէդ անդին, խոհական եղիւր, եւ նշանակէ այն
 կէտը՝ ուր իրարու կը հանդիպին ողջմտութիւնը եւ
 տխմարութիւնը (dulness, bêtise):

Բնութիւնը որոշեց յարմար սահմաններ ա-
 մէն բանի, եւ իմաստութեամբ սանձահարեց հպարտ
 մարդուն յաւակնոտ միտքը: Ինչպէս որ ովկիանոսը
 կ'երկըննայ՝ հոս՝ մինչեւ հողին վրայ, կը թողու-
 ուրիշ տեղեր ալ՝ աւաղուտ ընդարձակ դաշտեր,
 այսպէս եւ մարդկանց խելքին մէջ, ուր՝ երբ գերիշ-
 խան է յիշողութիւնը, բնմբռնման ամուր զօրու-
 թիւնը կը կրկնուի. ուր որ կը շողան ջերմ երեւա-
 կայութեան ճառագայթները, հոն անմիջապէս կը
 հալին յիշողութեան քաղցր պտտկերները: Մէկ
 տեսակ գիտութիւն՝ միայն մէկ հանճարի կրնայ
 յարմարիլ. այնքան շատ ընդարձակ է արուեստը
 եւ այնքան շատ նեղ է մարդկային խելքը՝ որ ոչ
 միայն մասնաւոր արուեստներով սահմանափա-
 կուած է, այլ յաճախ՝ ասոնց մէջն ալ՝ առանձին
 մասերով շրջապատուած է: Նման Զօրապետներու՝
 կը կորսնցընենք մեր նախկին աշխարհակալութիւն-
 ները՝ զանոնք աւելի ընդարձակելու սնտոսի փառա-
 պիտութեամբ. ամէն մարդ լաւ պիտի կառավարէր
 իր զանազան դաւառը՝ եթէ կամենար միայն խոնար-
 հիլ իրեն հասկացողութեան յարմար խնդիրներու:

Հետեւէ նախ Բնութեան, եւ դատողու-
 թիւնդ ձեւէ անոր ճիշդ օրինակին (standard)
 վրայ, որ յարատեւ միակերպ է. անխալ Բնու-
 թիւնը՝ միշտ չքնադապէս փոշուէն, լոյս մը յստակ,
 անփոփոխ եւ տիեզերական, կեանք, զօրութիւն եւ
 զեղեցկութիւն, պարտի ամենուն մի եւ նոյն ժա-
 մանակ հաղորդել Արուեստին աղբիւրը, նպատակը
 եւ ճշմարիտ ծանուցիչը (test, criterium): Այդ
 զանձէն՝ արուեստը կը հայթայթէ իւրաքանչիւր
 անհատի պէտք եղածին շափ մթերք, կ'աշխատի

ԵՐԿԻՐ

առանց ցոյցի, եւ կ'իշխէ առանց փուճ պերճութեան: Այսպէս՝ կենսատու հոգիին՝ գեղեցիկ էակի մը մէջ մարմնաւորուելով՝ ոգիներով (spirits) կը սնանի, ամբողջ էութեան կորով կու տայ, կ'ուղղէ մէն մի շարժում, կ'ամրապնդէ մէն մի ջիւղ, ինքնին անտեսանելի՝ կ'ապրի արդասիքներուն մէջ: Ոմանց՝ Երկինքէն առատ երեւակայութիւն պարգեւուած է, եւ զայն օգտակարապէս գործածելու համար՝ այնքան շատ աւելի կը կարօտին դատողութեան, վասն զի երեւակայութիւն եւ դատողութիւն յաճախ կ'ուիւի մէջ են, ինչպէս Էրիկ եւ կնիկ, թէպէտ եւ ստեղծուած ըլլան իրարու օգնելու դիտաւորութեամբ: Գատուութիւնը պարտի աւելի ուղղել Մուսաին երիվարը՝ քան թէ զայն խթել, շափի մէջ պահել անոր մուկիին աիւնը՝ քան թէ գրգռել անոր արագութիւնը: Թեւեաւոր երիվարը՝ Պիգաս, վեհ ձիու մը նման՝ ամէնէն աւելի ճշմարիտ եռանդ ցոյց կու տայ երբ կը սանձես անոր վազքը:

Այն կանոնները որոնք հին ատեն գտնուեցան, եւ չհնարուեցան, միշտ բնութիւնն են, բայց մեթոտիառնուած բնութիւնը. աղատութեան պէս՝ բնութիւնն ալ նոյն օրէնքներով կաշկանդուած է, զորս ինք նախ սահմանեց:

Սորվէ թէ ինչպէս իմաստուն Յունաստան յօրինեց իր օգտաշատ կանոնները, ուսուց թէ երբ պէտք է արգիլել մեր երեւակայութեան թռիչք եւ երբ՝ պնտալ անով: Պառնասի գագաթին վրայ բարձրացած՝ իր զաւակները ցուցուց, եւ մատնանիշ ըրաւ այն դժուարին ճամբաները՝ որոնց վրայէն ասոնք ընթացան: Հեռուէն՝ օգին մէջ ծփացուց անմահութեան պարգեւը եւ պահանջեց յաջորդներէն բարձրանալ նմանօրինակ քայլերով: Այսպէս՝ մեծ օրինակներէ ճշմարիտ պատուէրներ տրուելի վերջը՝ անոնցմէ քաղեց ինչ որ անոնք Երկինքէն քաղած էին: Մեծանձն Քննասէրը բորբոքեց Բասաստեղծին հուրը, եւ աշխարհի սորվեցուց արդար

սքանչացում ունենալ: Քննասիրութիւնը եղաւ՝ այն ատեն՝ Մուսաին աղախինը, անոր հրապոյրները յարգարելու եւ զայն աւելի սիրելի ընելու համար. յաջորդ դրագէտները՝ սակայն՝ շեղեցան այդ նպատակէն, եւ անոնք որ շլրցան ստանալ տիրուհին, աղախինը կնութեան ուղեցին. բանաստեղծներուն դէմ դարձուցին իրենց գէնքերը, ատելու համար՝ ապահովաբար՝ մարդերէն շատերը՝ որոնցմէ ուսան: Անոնց կը նմանին արգի Գեղագործները՝ որոնք բժշկին գեղագիրներուն վրայէն կ'ուսանին բժշկի գեր խաղալու արուեստը. յանգուզն՝ սխալ կանոններու կիրառութեան մէջ, պատուէրներ կը գրեն (prescribe), գեղեր գործածել կու տան (apply), եւ իրենց վարպետները կ'անուանեն յիմար: Ոմանք՝ իրենց ճարակ ըրին հին հեղինակներու գրուածները. ոչ ժամանակը, ոչ ամիսները երբեք իրենց չափ շատ ապականութիւն չգործեցին: Ոմանք՝ առանց հնարագիտութեան, չոր կերպով կը հարթեն, քերթուած շինելու տխմարական եղանակներ կը գրեն: Ասոնք կը թողուն ողջմտութիւնը՝ գիտութիւն ցուցնելու համար միայն, եւ անոնք կը մեկնեն իմաստը բոլորովին հեռուէն:

Գու, ուրեմն, որ կուգես՝ ուղիղ դատողութեամբ, ճշմարիտ ճամբէն առաջնորդել, գիտցիր լաւ իւրաքանչիւր Հիւս հեղինակի իսկական նկարագիրը. մէն մի էջի մէջ անոր կնճիւր, նիւթը եւ նպատակը, անոր կրօնքը, Երկիրը եւ դարուն օգին (genius): Առանց մէկ անգամէն աչքի առջեւ, ունենալու այս բոլոր բաները՝ կրնաս բանագիւտ ըլլալ (to cavil, chicaner), բայց չես կրնար երբեք քննադատել: Հոմերոսի դործերը թող ըլլան քու ուսումնասիրութիւնդ եւ զուարճութիւնդ. կարգալի վանոնք ցորեկը, եւ գիշերը մտածէ անոնց վրայ. անկէ կազմէ գատողութիւնդ, անկէ առաջ բեր առածներդ (maxims), եւ Մուսաներուն օրինակին հետեւէ, բարձրանալով դէպ ի անոնց աղբիւրը:

կարդա՛նք անոր բնագիրը՝ յարատեւ բաղդատելով զայն իր մէջը, եւ թող քու մեկնութիւնդ ըլլայ Մանդուայի Մուսան՝ Աիրգիլիս:

Երբ առաջին անգամ երիտասարդ Մարո իր անասման խելքովը յղացաւ գործ մը՝ որ անմահ Հռոմէն աւելի պիտի ապրէր, թերեւս կը կարծէր գեր ի վեր ըլլալ քննասիրութեան օրէնքներէն, եւ արհամարեց քաղել լոկ բնութեան աղբիւրներէն: Բայց՝ երբ սկսաւ քննել առանձին մասերը, տեսաւ թէ Բնութիւն եւ Հոմերոս մի եւ նոյնն էին: Համոզուած, զարմացած՝ կասեցուց իր յանդուգն դիտաւորութիւնը: Եւ այնքան խիստ օրէնքներ շեջապատեցին իր մեծաշխատ գործը, իրը թէ մէն մի սող անցած ըլլար Արիստոտելի քննութենէն: Այս օրինակէն սորվէ՛ արդար մեծարանք ունենալ հին օրէնքներուն: Բնութիւնը օրինակել՝ զանոնք օրինակել կը նշանակէ:

Կան գեղեցիկութիւններ զորս գեւռ չէ քարոզած եւ ոչ մէկ պատուէր, որովհետեւ անոնց մէջ կը գտնուին թէ խնամք, թէ ազնուութիւն: Երաժշտութիւնը կը նմանի բանաստեղծութեան: Իւրաքանչիւրին մէջ կան անմեկնելի շնորհքներ՝ զորս չի սորվեցներ ոչ մէկ մեթոս եւ որոնց կրնայ հասնել վարպետի ձեռք մը միայն: Տեղ մը՝ ուր կանոնները բաւական ընդարձակութիւն չունենան, (քանի որ կանոնները շինուած են նպատակին հասնելու համար,) եթէ յաջող ազատութիւն մը (licence) լիովին կը համապատասխանէ մտադրուած նպատակին՝ այդ ազատութիւնը կ'ըլլայ օրէնք մը: Պիգաս կրնայ՝ ուրեմն՝ երբ կարծ ճամբէ երթալ ուղէ, յանդգնութեամբ շեղել հասարակ ուղղութենէն: Այնելչագեղ անկարգութեամբ մը զատուէ գոեհիկ սահմաններէն, եւ թափով յափշտակէ այն շնորհք՝ զոր կը գտնես արուեստին հաստատութենէն անդին, եւ որ պիտի գրաւէ սիրտերը առանց գատողութեան քննութենէն անցնելու:

պիտի հասնի մէկ անգամէն անոր ամբողջ նպատակին: Տեսարաններու մէջ ալ՝ այսպէս՝ մեր աչքերուն հաճելի կ'երեւնան տեսակ մը առարկաներ՝ որոնք բնութեան սովորական կարգաւորութենէն դուրս կ'ելլեն. օրինակի համար անձեւ Ժայռ մը, կախուած անդունդ մը: Մեծ հանձարները հիանալի կերպով կը թշնամանեն երբեմն կանոնները եւ կրնան բարձրանալ սխալներու՝ զորս չէն համարձակիր սրբադրել ճշմարիտ քննասէրներ, եւ աւսոնց կանոնները այսպէս կը բռնաբարուին Հիներէն, (ինչպէս որ վարդներ ազատ կ'ընեն իրենց անձր նոյն իսկ իրենց շինած օրէնքներէն): Զգուշացէ՛ք, արդի Բանաստեղծներ, եւ չեղէ երեւք ստիպուիք թշնամանելու պատուէրը, չըլլայ թէ ստնակոսն ընէք անոր նպատակը: Թող հաղուղէ պ միայն ըլլայ այդ, հազիւ հարկի ստիպման տակ, եւ գոնէ՛ ձեր պաշտպանութեանը համար՝ կարող եղէք ցուցնելու հիներուն օրինակը: Հակառակ պարագային՝ քննասէրը կը վարուի ձեզի հետ առանց գթութեան, կը տիրանայ ձեր համբաւին, եւ գործադրութեան կը մոցնէ իր օրէնքները:

Կան այնպիսիներ, զիտեմ, որոնց մեծամտութեանը առջեւ սխալներ կ'երեւան այդ աւելի ազատ գեղեցիկութիւնները, նոյն իսկ իրենց գրածներուն մէջ: Կարգ մը պատկերներ, սուուգիւ, հրէշային եւ տձեւ կերպարանք պիտի առնէին՝ երբ մտքը զանոնք զիտէր առանձին, կամ չափազանց մտաբռնած: Բայց եթէ համեմատուին իրենց լոյսին եւ տեղին՝ յարմար հեռավորութիւն մը իսկոյն կը համաձայնի ձեւի եւ շնորհքի հետ: Պէտք չէ որ ամէն անգամ խոհեմ զօրապետ մը հաւատար կարգերով եւ գեղեցիկ խուճերով պարզէ իր զինուորները: այլ՝ պարտական է նա համակերպելու առիթին եւ տեղին, ծածկելու իր զօրութիւնը, նոյն իսկ փախուստ կեղծելու: Ասոնք հնաբքներ են յաճախ՝ սրունք սխալներ կը կարծուին, եւ ոչ իսկ

Հոմերոսն է որ կը քննանայ, այլ՝ մենք ենք որ կ'երգենք:

Հինաւորաց բոլոր սրբանուէրբազինները գեռականուն կը մնան՝ կանաչ դափնիներով զարդարուն, պիղծ ձեռքերու հասողութենէն վեր. ապահովութեամբ պահպանուած են բոցերու դէմ, նախանձի աւելի վայրագ կատաղութեանը դէմ, կործանիչ պատերազմի եւ ամէն բան քողարկող Գարբուս դէմ: Տեսէք գիտունները՝ որոնք ամէն երկիրներէ կու գան խունկ բերելու. լսեցէք, ամէն լեզուէ համակրական երգեր (paean) կը հնչեն ի պատիւ այն մեծ մարգերուն: Թող իւրաքանչիւրին ձայնը միանայ այսպիսի արժանի գովեստներու, եւ լեցնէ մարդկային ցեղին համայն պարերը: Ողջն ձեզի, յաղթական Պուէտներ (Bards), աւելի երջանիկ օրերու մէջ ծնած. անմահ ժառանգորդներ տիեզերական գովեստի, որոնց պատիւը կը մեծնայ դարերու աւելնալովը, թաւալելոր ընթացող հեղեղներու նման՝ որոնք կ'ընդլայնին իրենց հոսանքին հետ: Ապագայ աղբերը պիտի հռչակեն ձեր հոգի անունները. եւ աշխարհներ՝ զորս գեռ կարելի չէ եղած գտնել՝ ձեզի գովեստներ պիտի կարդան: Գանի մը կայծեր, աղէ, ձեր երկնային հուրէն, թող ներշնչեն ձեր զաւակներուն յետինը, ամէնէն անարգը, (այն՝ որ տկար թուերով, հեռուէն, կը հետեւի ձեր թռիչէն. որ կը առջօրի՛ երբ կը կարգայ, բայց կը դողայ՝ երբ կը գրէ), որպէս զի կարենամ քիչ ծանօթ գիտութիւն մը սորվեցնել ունայնամիտ զրազէտներու, այսինքն՝ սքանչանալ բարձրագոյն իմացականութիւններուն, եւ կասկածիլ բուն իսկ իրենին վրայ:

6.

Ուղիղ Գաղտնիութեան արգելք եղող պատճառները: — 1. Արհարհաւանութիւն: — 2. Անկարար ուսում: — 3. Մասերով դատելը՝ փոխանակ Արհարհութեամբ դատելու: Քննասերներ Մտացածին նիւթերու (wit, fantaisie), Լեզուի, Տաղաչափութեան միայն: — 4. Չափաչանց բռնաբանած ըլլալ, կամ չափաչանց որոնարութեւ՝ հիւնուր: — 5. Կողմնակալութիւն — չափազանց սեր մէկ Աղանդի (Sect) — Հիներու ըլլալ կամ Արդիներու: — 6. Նախապաշարութեամբ կամ կանխակալ կարծիք: — 7. Տարբարութիւն (Singularity): — 8. Կուսակցական միտք: — 9. Նախանձի պարտաւը եւ բարի բնաւորութեան գովեստը: Ե՛րբ քննասերները զլխաւորաբար պարտական են խտուրթիւն գործածել:

Այն ամէն պատճառներուն մէջ՝ որոնք կը միաբանին կուրացընելու մարդոց սխալական դատողութիւնը եւ մոլորեցընելու անոնց միտքը, Արհարհաւանութիւնն է՝ յիմարներուն բնաւ չսխալող ձայնը, որ ամէնէն զօրաւոր ձկուտներով կը վարէ մեր տկար գլուխը: Ինչ բան որ բնութիւնը զլացեր է արժանիքի, կողմէն, չքաւոր հպարտութեան առատ օժանդակութեամբ կը հատուցանէ. ինչ բան որ մարմնոյ մէջ կը պակսի արեան եւ խելքի կողմէն, նոյնը կը գիտենք հովով փքացուած հոգիներու մէջ. ուր որ խելք կը պակսի՝ հոն կը խուժէ ամբարտաւա-

նութիւնը՝ զվեղ պաշտպանելու համար, եւ կը
լեցընէ խելքին ամբողջ հղօր պարապը: Եթէ ողջ-
մտութիւնն անգամ մը կարող ըլլայ փարատելու
այդ ամպը, ճշմարտութիւնը կը ծառագայթէ իր
անդիմադրելի ըջոյսով: Մի վտասհիր անձիդ վրայ
այլ՝ թերութիւններդ ճանչնալու համար օգտա-
կար ըրէ մէն մի բարեկամ — եւ մէն մի թշնամի:

Ա՛հ—հէն ուսուցը փնտախար բան է: Ամ
խորունկէն խմէ, կամ մի առներ ճաշակը Հիպոկրէնի
աղբիւրին. հոն՝ երեսէն խմուած ջուրը կ'արբեցընէ
ուզեղը, իսկ առատ ու մպը կը հանդարտեցնէ կրկին:
Մուսային պարզեւնեբէն մէկ նայուածքով վա-
ռուած՝ անյիջերերխասարդութեամբ կը փորձենք
ելել արուեստներու բարձրերը, մինչդեռ մեր մտքին
սահմանափակ հարթութեանէն (level, niveau) կարճ
տեսարաններ կ'ընտրենք եւ չենք իսկ տեսներ ետեւ
մնացած ընդարձակութիւնները: Բայց՝ աւելի յա-
ռաջանալով՝ տարօրինակ զարմացմամբ կը դիտենք
անեղբ գիտութեան նոր տեսարաններուն հեռուէն
բարձրանալը: Սկիզբը՝ այոջափ զուարթացած՝ կը
փորձենք հովիտներէն բարձրանալ Ալպեան եր-
կնաբերձ լեռանց վրայ. եւ մեզի այնպէս կը թուի թէ
ոտնակոխ կ'ընենք երկինքը. արդէն անցած են
մշտատեւ ձիւները. եւ առաջին ամպերն եւ լեռ-
ները՝ վերջններն ըլլալ կ'երեւան: Բայց երբ կը
հասնինք ասոնց՝ կը դողանք չափելով աճեցուն
աշխատութիւնները աւելի երկայն ճամբուն: Մեծ-
ցող հեռանկարը կը յոգնեցընէ մեր թափառական
աչքերը. բլուրներ կը ցցուին բլուրներուն գագա-
թէն, եւ Ալպեանք կը բարձրանան Ալպեանց վրայ:
Կատարեալ Գատաւոր մը պարտի կարգալ
ամէն մտաւոր արտադրութիւն նոյն ոգւով՝ որով
զրեց հեղինակը. քննէ ամբողջութիւնը եւ մի ջա-
նար թեթեւ սխալներ գտնել հոն՝ ուր Բնութիւնը
կը շարժի եւ երեւակայութիւնը կ'արժարժուի հիա-
ցումէն: Զըլլայ թէ այդ տխմարական շար գուար-

ծութեան համար կորսնցընես աղնիւ հաճոյք մը՝ որ
կը կայանայ հանճարէն յափշտակուելուն մէջ: Բայց
այն պարագային երբ երգերը չեն ունենար ելեւէջ,
ոչ մակընթացութիւն, ոչ տեղատուութիւն, կը
մնան կանոնաւորապէս պաղ, միօրինակութեամբ
ծանծաղներու մէջ, կը պահեն խաղաղ կերպարանք
մը՝ սխալներէ զգուշանալով, այն պարագային չենք
կրնար՝ ստուգիւ պարսաւել զանոնք, — բայց մեզի
ներելէ է որ քուններնիս տանի: Ինչ որ Հանճարի
մէջ, ինչպէս եւ Բնութեան մէջ, կ'ազդէ մեր սրտին՝
առանձին մասերուն ճշգուտութիւնը չէ. շըթունք մը չէ,
աչք մը չէ զոր գեղեցկութիւն կ'անուանենք, այլ՝
ամբողջին միացած աղբեցութիւնը եւ բոլորական
արդիւնքը: Երբ կը դիտենք պատշաճագեղ (Well-
proportioned) դմբէթ մը (աշխարհի ճշմարիտ
հրաշալիքը, եւ քուկդ իսկ, սով Հռոմ), չկայ ա-
ռանձին մաս մը՝ որ անհաւասար կերպով ապշեցընէ
զվեզ. ամբողջութիւնը միացած կը ներկայանայ մեր
արմացած աչքերուն. ոչ այլանդակ բարձրութիւն,
ոչ լայնութիւն կամ երկայնութիւն կը դիտուի.
ամբողջութիւնն է որ միանգամայն խիղախ է եւ
կանոնաւոր:

Ով որ կը կարծէ առանց սխալի գրուածի մը
պատասհիլ, բան մը գտնել կը կարծէ որ երբեք
գոյութիւն չունեցաւ, չունի եւ պիտի չունենայ
բնաւ: Ամէն գործի մէջ՝ ուշադրութեան առ գրողին
նպատակը, քանի որ ոչ մէկ գրող կրնայ հասնիլ
իր մտադրած կէտէն աւելի բարձրին. եթէ գործա-
ծուած միջոցները ճիշդ են եւ ընթացքն ուղիղ է,
հարկ կ'ըլլայ գովել՝ հակառակ գուէհիկ սխալնե-
րուն: Գատախարակութեամբ զբաղող մարդկանց
նման՝ գիտութեան մարդիկ եւս՝ երբեմն, պարտի
չատ քիչ սխալել, մեծ սխալներէ ազատ մնալու
համար. զանց առ բառական քննադատներու դրած
կանոնները, վասն զի կարգ մը սնտոի բաներ չգիտ-
նալն ալ գովեստի արժանի է: Քննադատներէն շա-

տերը՝ ստորակարգ արուեստի մը սիրահար, յարատեւ կը հպատակեցնեն ամբողջութիւնը՝ մասին. սկզբունքներու վրայ կը ծառեն, բայց կը նախընտրեն իրենց սեփական ծաշակը եւ գիտութիւնը, եւ ամէն բան կը զոհեն մէկ հաստիկ սիրելի յիմարութեան:

Այսպէս Վսպետը ծամբուն վրայ անգամ մը բանաստեղծի մը (bard) պատահելով, կը վիճաբանէ այնքան ուղիղ բռնելով, այնքան իմաստուն տեսութիւններով, որչափ պիտի կարենար երբեք ընել Տէննիս՝ Յունական թէատրոնին նկատմամբ. կ'եզրակացնէ թէ յիմարներ, նոյն իսկ կատաղ յիմարներ են այն ամէնքը՝ որոնք կը յանդգնին շեղել Արիստոտէլի կանոններէն: Մեր Հեղինակը՝ այսչափ աղէկ դատաւորի մը հանդիպելուն ուրախացած, մէջտեղ կը հանէ իր խաղը, եւ կը խնդրէ ասպետին կարծիքը. անոր դիտել կու տայ նիւթը, կնճիօը, բարձրը, կիրճերը, միութիւնները, եւ գեռ ինչեր: Անոնի համաձայն ամէն բան գործադրուած էր, բայց ի կռուանոցի (lists, lice) մէջ Մարտի տեսարանն էր, որ գուրս ձգուած էր: «Ի՛նչ, Մարտը գուրս ձգել»՝ գոչեց Ասպետը: — «Այո՛, ապա թէ ոչ պէտք էր հրաժարել Արիստոտէլէն»: — «2՛ր լլար այդպէս», երկինք վկայ. — պատասխանեց կատաղութեամբ, — Ասպետները, աղնուականները (squires), երկվարները, ամէնքն ալ մանելու են թատերաբեմին վրայ»: — «Թատերաբեմը չի կրնար պարունակել այսչափ մեծ բազմութիւն»: — «Նոր մը շինէ այն ատեն, կամ դաշտին մէջ գործադրել տուր»:

Այսպէս՝ Բնասերներ, նուազ դատողութեան տէր՝ քան քմահաճոյքի, հետաքրքիր՝ տգիտութեան պատճառաւ, անձիշտ՝ բայց նուրբ, կարծաշաս գաղափարներ կազմելու միայն կարող են. կը մեղանչեն արուեստներու մէջ (ինչպէս շատերը վարմունքի մէջ) մասերու համար իրենց ունեցած սերով:

Ոմանք՝ Մտացածին յղացումներու (Conceit, fancy, fantaisie) մէջ միայն կը մշակեն իրենց ծաշակը. բոցածաճանչ խորհուրդներ գուրս կը ցայտեն ամէն տողերէ. հաճոյական է իրենց համար գործ մը՝ ուր ոչինչ ուղիղ է եւ պատշաճ. աչքերը խողտող քառս մը, եւ երեւակայութեան այլանդակ կոյտ մը: Բանաստեղծներն ալ՝ մերկ բնութիւնը եւ կենդանի շնորհքը գծելու անճարակի նկարիչներու նման, սակիով եւ գոհարներով կը գոցեն ամէն մասերը եւ զարդարանքի տակ կը ծածկեն արուեստի պակասութիւննին: Ճշմարիտ գեղամտութիւնը՝ (wit, bel esprit) Բնութիւնն է, վայելչապէս զգեստաւորուած, այսինքն բան մը՝ որուն վրայ յաճախ մտածուած էր, բայց որ երբեք այնչափ լաւ բացատրուած չէր. բան մը՝ որուն ճշմարտութեանը կը համոզուինք անմիջապէս, եւ որ կ'անդադարձնէ մեր մտքին պատկերը: Ինչպէս որ ստուերները աւելի քաղցրութեամբ հաճելի կ'ընծայեն լոյսը, այնպէս ալ համեստ պարզութիւնը կը գեղազարդէ միտքը: Ասան զի ամէն գործ կրնայ պարունակել այնքան շատ խելք՝ որ անոր մէտա հասցրնէ, ինչպէս որ մարմինները կ'ոչնչանան արեան չափազանց քանակութենէն:

Ուրիշներ՝ ամէն հոգածութիւն կը դնեն լեզուի, եւ գիրքերը կ'արժեցընեն, ինչպէս կ'ինքը՝ այրերը, զգեստին համար. իրենց գովեստն է միշտ. — «Ո՞ր սքանչելի է» . իմաստը՝ խոնարհութեամբ կ'ընդունին վարկի վրայ (upon content): Բառերը՝ տերեւներու պէս են. ուր որ ամէնէն աւելի յորդ են, քիչ անգամ կը գտնուի անոնց տակը իմաստի առատ պտուղ. թիւր Պերճախօսութիւնը, հատուածաձեւ (prismatic) ապակիի նման, ամէն տեղ կը սփռէ շողաւոր գոյներ. չենք տեսներ այլ եւս բնութեան երեսը, ամէն բան իրարու նման կը փայլի, առանց զուարթ զանազանութեան:

Իսկ ճիշդ ասացուածը՝ (expression) անայ-

լայլ՝ արեւունման, մաքուր եւ յստակ կը ցուցնէ, կը կատարելագործէ ամէն ինչ որուն վըայ կը շո-
ղայ. կ'ոսկեզօծէ աւարկաները, բայց չենեգեր
եւ ոչ մէկ հատը: Ասացուածը գաղափարին զգեստն
է, եւ պարտի յարատեւ երեւնալ այնչափ աւելի
վայելուչ՝ որչափ աւելի պատշաճ. մեծածոխ բա-
ռերով բացատրուած գուեհիկ այլանդակութիւն
մը կը նմանի արքայական ծիրանի հագած հտպի-
տի մը (clown): Որովհետեւ ոճը եւ նիւթը պարտին
իրարմէ տարբերիլ, այսինքն՝ տարբեր ոճ՝ տարբեր
նիւթի, ինչպէս տարազներ կը զանազանին իրարմէ՝
գիւղի, քաղքի եւ արքունիքի մէջ: Ոմանք իրենց
հինաւուրց բառերովը համբաւ կը պահանջեն. հի-
ներ են ասոնք՝ պարբերութիւններու մէջ, եւ ար-
դիներ՝ իրենց դաստղութեանը մէջ: Բոլորովին
տարօրինակ ոճով մը գրուած այս կարգի բազմաշ-
խատ Ոչնչութիւններ կ'ապշեցնեն անուսները եւ կը
խնդացնեն գիտունները: Այս սիգապանծ ողոր-
կաբանները՝ (sparks. élégants) անպաշտ ինչպէս
Ֆունկօգօ թատերաբեմին վըայ, փցուն ունայնա-
սիրութեամբ կը ցուցադրեն իրենց վըայ՝ ինչ որ
վայելուչ պարօններ երէկ հագած էին. բայց այն-
քան կատարեալ կեղծել կ'ուզեն հին հեղինակ-
ներու նմանութիւնը՝ որ վերջապէս կը դառնան
կապիկներ՝ որոնք մեր մեծ հայրերու նմանողու-
թիւնը կը կեղծեն, ասոնց բաժկոնակները (doublet,
pourpoint) հագած: Բառերու՝ ինչպէս եւ նորովի
մէջ նոյն կանոնը կ'իշխէ. բառ մը այլանդակ կու գայ
եթէ չափազանց նոր կամ չափազանց հին է. ա-
ռաջին մի ըլլար՝ նորը փորձողներէն, եւ ոչ իսկ
վերջինը՝ մէկ կողմ նետելու համար հիւնը:

Հատեր Գաշնակութեան (Number) վըայ կը
դատեն բանաստեղծի մը նուազը, որ եթէ ողբիկ է
կամ կոշտ՝ անոր համեմատ կ'ըլլայ ուղեղ կամ
թերի. թէպէտ եւ բիւրաւոր շնորհքներով օժ-
տուած է փայլուն Մուսան, ասոր ձայնին միայն կը

հիանան այդ գաշնասէր յիմարները: Միայն ականջի
հաճոյքի համար Պառնաս այցելողները չեն ուզէր
միտքերնին. կը նմանին եկեղեցասէրներու՝ ոչ թէ
կրօնքի համար՝ այլ հոն գտնուած երաժշտութեան
համար: Այսպիսիները կը պահանջեն միայն հաւա-
սար վանկեր՝ առանց նկատողութեան թէ անփակ
(open) ձայնաւոր գրերը յաճախ կը տաղտկացը-
նեն լսողութիւնը. մինչդեռ իրենց գործը լեցուն է
թարմատարներու (expletives) տկար օժանդակու-
թիւններովը. տասը ստորին բառեր կը սպրդին մէկ
համբընթաց տողի մէջ. իսկ միւս կողմէն՝ բանաս-
տեղծը կը հնչեցնէ մի եւ նոյն անփոփոխ ներդաշ-
նակութիւնները՝ յարատեւ սպասուած յանգերուն
անվերայ վերագարծին հետ: Ուր որ կարգաբ. «ա-
րեւմուտքի քաղցրասիւք հովը զովաբեր», յաջորդ
տողին մէջ՝ «կը շընջէ նա ծառերուն մէջ տարու-
բեր», եթէ բիւրեղեայ վտակներ «տղալով մեղմ»,
լըսելեաց հեշտ կը միմընչեն», կարգացողներն ալ
տաղտկացած շուտ «կը ննջեն»: Յետոյ՝ վերջին եւ
միակ տունին՝ որ լեցուն է անիմաստ շատ բաներով՝
գրքս իրենք մտածմունք կ'անուանեն, անտեղի եր-
կոտանտեայ մը (alexandrine) կ'աւարտէ երգը՝
որ վերաւոր օձի մը պէս իր գանդաղ երկայնութիւնը
կը քաշքըշէ: Թող այսպիսիները իրենց անմիտ
ոտանաւորներուն հետ, եւ գիտցիր թէ ինչպէս
կ'ըլլան միօրինակ ողբիկութիւն եւ նուազկոտ
դանդաղութիւն. գովէ ան տողերը, որոնց մէջ կը
դանես անաշխատ կորով, եւ ուր կը միանան Տէն-
համի զօրութիւնը եւ Ուայլըրի քաղցրութիւնը:
Բուն անաշխատ երեւնալու յատկութիւնը՝ գրելու
մէջ՝ արուեստով կու գայ, ոչ թէ բախտով. ամէնէն
արագաշարժ մարդիկ անոնք են՝ որոնք պարել սոր-
ված են: Բաւական չէ որ ականջի բնաւ անհար-
թութիւն չզարնէ. հարկ է նաեւ որ ձայնը ազդէ
իբր Արձագանդ իմաստին. մեղմ է ձայնի ներդաշ-
նակութիւնը երբ անուշիկ զեփուռը կը շնչէ. բայց

երբ զօրեղ կոհակներու հնչող ծփանքը կը բախէ ձայնարձակ այդ ծովափին, խռպոտ ու կոշտ սողերը հեղեղի նման կը մըռնչեն: Երբոր Աժաքս կը տաժանի ափափայէն զլորելու ազառածի ծանր կոյտ մը, սողին նկրտումն ալ կը զգաս, եւ բառերը կ'ընթանան դանդաղօրէն: Տարբեր կ'ըլլայ երբ արագաստ Գամիլան կը սուրանայ գաշտերուն մէջ եւ ցորենի վարանեալ հասկերուն վրայէն կը թռչի, կամ քերելով կ'անցի Ովկիանին երեսէն: Լսէ, ինչպէս հիանալի են Տիմոթէոսի տեսակ տեսակ երգերը՝ որոնք փոփոխակի կը հանդարտեցնեն եւ կը գրգռեն կիւրքերը: Մէն մի փոփոխութեան՝ Մեծն Աղեքսանդր մինչդեռ այս ժամուն փառքով կը տուչրի, քիչ վերջն ալ սիրոյ յուզումներով կը տանջուի: Տրաբորբոք աչքերը հիմայ կը փայլն կատաղութեամբ. գաղանի հեծեծանքներ սրտէն կ'ելլեն եւ արցունքները կը հոսեն: Պարսիկները եւ Յոյները բնութեան նոյն դարձուածները գտան, եւ տիեզերքի աշխարհակալը հնազանդեցաւ ձայնի լուծին: Ամենքս ալ կզգանք սրտով երաժշտութեան զօրութիւնը, եւ ինչ որ եղաւ Տիմոթէոսի բեր երաժիշտ, նոյնն է այսօր Տրայտըն՝ իբր քերթող:

Խոյս տուր ծայրայեղութիւններէ (extremes)՝ եւ այսպէս բնողներուն թերութենէն զգուշացիր: անոնք կ'ըլլան հաճելի՝ կամ չափազանց քիչ, կամ չափազանց շատ: Ամէն սնտոսի արհամարանքէ թշնամուած նկատուիլ՝ միշտ նշան է մեծ ամբարտաւանութեան կամ փոքր դատողութեան. ապահովաբար՝ այսպիսիներու գլուխը — իրենց ստամոքսին պէս — շատ լաւ չէ, քանի որ կը զգուի ամէն բանէ, եւ չէ կարող ոչինչ մարսելու: Այսու հանդերձ՝ մի յափշտակուիլ ամէն զուարթ դարձուածէ: յիմարներն են որ կը սքանչանան, իսկ ողջամիտ մարդիկ կը հաւնին, կամ բարի կը գտնեն. մառախուղին մէջէն դիտուած առարկաները խոշոր

կ'երեւնան. տխմարութիւնն ալ միշտ ատակ է գովելու մինչեւ երկինք բարձրացնելու չափ:

Կան օտար գրողներ՝ որոնք կ'անարգեն մեր սեփական գրողներէն մէկ քանին. մեծարգի կը սեպեն միայն Հիները՝ կամ միայն Արդիները: Այս կերպով՝ մէկ փոքր աղանդի կը վերապահեն հանձարը — ինչպէս հաւատքը — եւ կը դատապարտեն դուրս մնացողներուն ամէնքն ալ: Անոնց ջանքն է պարզապէս իրենց պահել նախախնամութեան բարիքը, եւ ստիպել արեւը որ լույ մէկ մասի վրայ շողայ. մինչդեռ սակը նրբացնէ ոչ միայն հարաւակողմի միտքերը, այլ կը հասունցնէ հիւսիսի ցուրտ երկիրներու մէջ զարգացող խելքերը. ի սկզբանէ շողաց անհետացած դարերու վրայ, կը լուսաւորէ ներկան, եւ պիտի արթնէ մինչեւ վերջը. թէպէտեւ իւրաքանչիւր ոք կ'ունենայ մեծութիւն եւ անկում, կը տեսնէ աւելի փայլուն կամ աւելի սեւ օրեր: Մի նայիր ուրեմն հանձարին նոր կամ հին ըլլալուն, այլ՝ պարսաւէ կեղծը, եւ միշտ յարգէ ճշմարիտը:

Ոմանք բնաւ չեն յայտնէր անհատական դատողութիւն, այլ քաղքին մէջ տարածուող տեղեկութիւնը կը յափշտակեն, կը տրամաբանեն, կ'եզրակացնեն նախնիթաց օրինակներով (precedents), ինչպէս նաեւ իրենց մաշած անհեթեթութեան թիւններովը՝ զորս իրենք չհնարեցին: Ոմանք կը դատեն հեղինակներուն անուններէն, ոչ թէ գործերէն, եւ յետոյ՝ ոչ կը գովեն, ոչ կը պարսաւեն գրուածները՝ այլ մարդերը: Բոլոր այս ստուրկ նախիրներուն մէջ յոռին այն մարդն է՝ որ սէզ անմտութեամբ կը միաւորի Ազնուականութեան: Մեծ մարդուն սեղանը նստած մշտակայ Քննադատ մը՝ անհեթեթութիւններ ժողովելու եւ Լօրտին պատմելու համար: Ի՞մ գրածս՝ թէ այդպիսի վարձուած անսուաղ յանդ շինողի մը մանրերգը (madrigal) ողորմելի բան պիտի ըլլար: Բայց թող Լօրտը ան-

գամ մը խոստովանի թէ այդ յաջող տողերը ինք
գրած է, ինչպէս՝ այն ատեն՝ հանձարը կը փայլի,
ինչպէս ոճը կը նրբանայ: Սրբանուէր անուան առ-
ջեւ՝ սխալները կ'անհետանան եւ ամէն փառաւո-
րուած տուն՝ (stanza) գաղափարներով կը զեղու:

Այսպէս է որ ուսմիկը կը սխալի նմանողը-
թեան հետեւելով, ինչպէս յաճախ գիտնականը՝
տարաստվոր բլալով. սա այնքան շատ կ'ատէ ամ-
բողբ՝ որ եթէ խուժանը ուղիղ ընթանայ պատահ-
մամբ, ինք ճուռ կ'երթայ գիտմամբ: Հետեւաբար՝
հերետիկոսները կը զատուին անկեղծ հաւատա-
ցեալներէն, եւ կը դատապարտուին: Ոմանք առ-
տուն կը դովեն ինչ որ գիշերը պարսաւեցին, բայց
միշտ իբր ուղիղ կը նկատեն վերջին կարծիքը:
Ասոնց ձեռքերուն մէջ՝ բանաստեղծը կը գտնայ
սիրականի մը՝ որ այս ժամուն կը պաշտուի, յա-
ջորդին՝ կը շարժելուի. մինչդեռ՝ անամուր քաղաք-
ներու նմանող ասոնց սկար գլուխները՝ ողջմտու-
թեան եւ տխմարութեան միջեւ գիբը կը փոխեն
ամէն օր: Հարցուցէք պատճառը անոնց. աւելի
խելացի են միշտ, պիտի պատասխանեն. եւ դար-
ձեալ՝ գալիք վաղը աւելի խելացի պիտի բլան
այսօրէն: Մեր հայրերը յիմարներ նկատելու չափ
խմաստուն կ'ըլանք. անտարակոյս՝ մեր վրայ ալ
այսպէս պիտի մտածեն մեր աւելի խմաստուն տղաքը:
Մեր գործունեայ կողին ատեն մը ծածկուեցաւ
Գպրոցական աստուածաբաններով. ով որ ամէնէն
շատ առածներ (sentences) գիտնար, ամէնէն խո-
րունկ կը կարդացուէր: Հաւատք, Աւետարան, ամէն
բան վիճաբանութեան նիւթ կ'երեւար, եւ ոչ ոք
բաւական դատողութիւն ունէր հերքուելու ար-
ժանի: Սքօթիսթները եւ Թոմիսթները հանդարտ
կը կենան հիմայ՝ իրենց խնամի սարդի ոտայններուն
միջեւ, Տրք-Վէյնի մէջ: Երբ նոյն իսկ հաւատքը
զանալան զգեստներ հագաւ, միթէ զարմանալի է
եթէ գիտութեան մէջ ալ նորոյթները մուտք

գտնեն: Յաճախ, թողլով ինչ որ բնական է եւ
պատշաճ, ընթացիկ յիմարութիւնը՝ պատրաստ
գտած գրագէտին ժողովրդականութիւն կու տայ,
որով հեղինակներն ալ ապահովուած կը կարծեն
իրենց համբար, որ կ'ապրի այնքան ատեն՝
որքան որ յիմարները հաճոյք կը գտնեն խնդա-
լու մէջ:

Ոմանք գնահատելով իրենց կողմնակից եւ
գաղափարակիցները, իրենց անձին չափովը կը չա-
փեն յարատեւ մարդկային ցեղը. սիրով պատուել
կը կարծենք արժանիքը՝ երբ մեր անձը միայն կը
գովենք ուրիշներու մէջ: Գրագէտներու կուսակ-
ցութիւններ կը յարմարցուն պետական կուսակ-
ցութիւններու, եւ անհատական ատելութիւնը կը
կրկնապատկուի հանրային կուսակցականութեամբ:
Ամբարտաւանութիւն, Չարութիւն, Յիմարութիւն
Տրայտընի դէմ ելան, զանալան կերպարանքներու
տակ՝ երեցի, քննադատի, գեղամիտի (beau, petit-
maitre). բայց ողջմտութիւնը յաղթանակեց՝ երբ
անցան խնդացնող խելատակութիւնները. վասն
զի պէտք է որ ապրի նորածին արժանիքը, ջուրին
երեսը ելայ վերջապէս: Եթէ օր մը Տրայտըն վե-
րագառնար եւ զուարթացներ մեր աչքերը՝ նոր
Պլէքմօրներ, նոր Միլլըրներ պիտի վերածնէին.
եթէ մեծ Հոմերոսն անգամ բարձրացներ իր
պատկառելի գլուխը, Չօիլոս իսկոյն յարութիւն
պիտի առնէր մեռելներէն: Նախանձը՝ արժանիքին
ետեւէն կ'երթայ, շուքին պէս. բայց մի եւ նոյն
ատեն կ'ապացուցանէ — շուքին պէս — անոր
գոյացութեան ճշմարտութիւնը. որովհետեւ՝ նա-
խանձուած հանձարը կը յայտնէ — խաւարման
մէջ ինկած երկրիս պէս — ոչ թէ իր՝ այլ հակա-
դէմ մարմինին մեծութիւնը: Երբ արեւը նախ չա-
փաղանց զօրաւոր ճաճանչներ կ'արձակէ, շոգի կը
քաշէ վեր, որով կը մթազնին իր ճառագայթ-
ները. բայց այդ ամպերն իսկ են որ վերջապէս կը

զարդարեն արեւուն ճամբան, նոր փառքեր կը ցոլացնեն եւ լոյսը կ'աւելցնեն:

Առաջինը եղիւր քաջալերող ճշմարիտ արժանիքը. այն որ՝ գովելու համար՝ կը սպասէ մարդկանց նպատաւոր խօսելուն, իր գովեստը կորսուած կը սեպուի: Կարձ է, աւաղ, արդի քերթուածներուն կեանքը, եւ շատ արդար է թողուլ զանոնք որ կանուխէն ապրին: Անհետացաւ այլ եւս այն ոսկեգարբ՝ ուր Նահապետական հանճարներ հազար տարի կ'ապրէին իրենց գործերէն վերջը: Հիմայ՝ համբաւը (մեր երկրորդ կեանքը)՝ կորուսած է իր տեւողութիւնը, եւ պարծանքի միակ բան՝ հազիւ մնացած է վաթսուն տարիներու շարք մը: Մեր զաւակները ականատես են իրենց հայրերուն սնանկացող լեզուին, եւ ինչ բախտի արժանացաւ Չօսը՝ նոյնին պիտի արժանանայ Տրայարն: Այսպէս՝ երբ հաւատարիմ վրձինը կը գծէ վարպետին միտքէն ելած փայլուն գաղափար մը, որուն մէջէն նոր աշխարհ մը գուրս կը ցատկէ անոր հրամանովը, եւ եռանդուն բնութիւնը կ'ընկերանայ ձեռքին. երբ հասուն գոյները կը մեղմանան ու կը միաւորին եւ քաղցրութեամբ կը հալին լոյսի եւ ստուերի մէջ. երբ նկարիչը ամբողջ կատարելութեան կը հասնի հասունութեան տարիքին մէջ, եւ մէն մի պատկեր հազիւ ապրելու կը սկսի, նենգաւոր գոյները կը մատնեն գեղարուեստը, եւ այդ փայլուն ստեղծումը կը խորշոմի:

Տարաբախտ Հանճարը չի քաւեր — ինչպէս շատ սխալումներ — հետը բերած նախանձին համար: Պատանկութեանը մէջ միայն անոր սնտի գովեստովը կը պարծենանք, եւ ահա անմիջապէս կը կորսուի վաղանցուկ ունայնամտութիւնը. նման գեղեցիկ ծաղիկ մը որ կը զարդարէ կանխահաս դարունը, որ կը փթթի գեղալուարթ, բայց փթթելով իսկ կը մեռնի: Ի՞նչ է այս Հանճարը՝ մեր բոլոր մտահոգութեանց առարկան: Չայն ստացողն կ'ինը.

զոր ուրիշներ կը վայելեն: Ասկէ կը ծնանին մեր մեծագոյն տանջանքները այն վայրկեանին իսկ՝ երբ ամենէն աւելի զմայլման առարկայ ենք, եւ մանաւանդ որքան աւելի տանք՝ դեռ այնքան աւելի կը պահանջեն մեզմէ: Մեծ ճիգերով կը պահպանենք Հանճարին համբաւը, բայց դիւրութեամբ կը կորսնցնենք. ապահով ենք թէ պիտի վշտացնենք մէկը կամ միւսը, բայց թէ երբեք հաճելի պիտի չլըւանք ամէնուն: Այս բանն է որ վախ կ'ազդէ մոլորներուն, ուրկէ խոյս կու տան առաքինիները, որ ատելի է յիմարներուն, որ կը խորտակուի սրիկաներէն:

Եթէ Հանճարը այսչափ կը շարշարուի Տգիտութենէ, ո՛հ, մի ներքեր որ գիտութիւնն ալ սկսի զայն թշնամանել: Հին ատեն՝ միայն գերագոյն մարդիկ վարձատրութեան կ'արժանանային եւ փութաշաննները միայն գովեստ կ'ընդունէին. թէ եւ զորովարը կը ստանար յաղթանակներուն պատիւը, բայց զինուորներուն թագեր կը վերապահուէին՝ զանոնք նպատաւորելու համար: Հիմայ՝ Պատանասի բարձրածիզ գագաթը հասնողները՝ ամէն ճիգ թափեն անկէ վար գլորելու ուրիշներ: Մինչդեռ մէն մի նախանձոտ գրող՝ անձնասիրութենէ կը մղուի. իսկ մարտնչող միտքեր խաղալիկ կ'ըլլան յիմարներուն. բայց միշտ՝ ամենէն գէշ գրողներն անգամ ցաւ կը զգան գովելով մնացածները, վասն զի ամէն յոռի Հեղինակ նոյնչափ չար Բարեկամ մըն է: Եթէ գիտնայիք թէ ի՞նչ ստորին նպատակներով եւ ի՞նչ անարգ ճամբայներով կ'աճապարեն մահականացունները գովեստի անիծեալ ցանկութեամբ վառուած: Ո՛հ, մի երբեք գովաբաններ այնքան սոսկալի ծարուս մը փառքի. եւ ոչ իսկ թոյլ մի տար որ Մարդը անհետանայ Քննադատին մէջ: Բարի բնաւորութիւն եւ ողջմտութիւն պարտին զուգընթաց երթալ ընդ միշտ: Ախալիւ մարդկային է, իսկ ներելւ՝ աստուածային:

Բայց եթէ պատահի որ վեհ մտքերու մէջ

ման մրուրներ՝ դեռ բոլորովին չարտաքսուած — ատելութեան եւ բուռն արհամարհանքի մրուրներ — պարպէ այդ կատաղութիւնը՝ աւելի դրդուող վրիժապարաններու վրայ, եւ մի վախնար մտքի շքաւորէ մը այնպիսի եղեռնական ժամանակներու մէջ: Զէ արժանի ոչ մէկ ներման՝ ցած Լկտութիւնը, թէպէտեւ քու մտքիդ միակ շարժառիթն էին Հանձար եւ Արուեստ: Տխմարութիւնը՝ Լկտութեան հետ՝ պարտինկատուիլ, կասկած չկայ, այնչափ մեծ խայտառակութիւն որչափ Անկարողութիւնը՝ սիրոյ մէջ: Այսէլքի, հարստութեան եւ հանդատութեան ընչաւետ դարերուն մէջ բուսաւ այդ ուժեղ շար խոշոր եւ առաւելապէս աճեցաւ. երբ սէրն էր միակ հոգը հեզ պետի մը՝ որ քիչ անգամ ժողովքի ներկայ էր, եւ պատերազմի մէջ՝ բնաւ: Պչրասէր արքունական կիները կը կառավարէին երկիրը, եւ պետական մարդիկ կը յօրինէին զաւելջտական խաղեր. նոյն իսկ տարեւոր թոշակ (pension) ստացան հանձարաւոր մարդիկ, եւ անտիական Լորտերը. հանձար ունեցան: Գեղեցիկի սեռը սրտատրոփ ներկայ գտնուեցաւ արքունականի կատակերգութիւններուն, եւ ոչ մէկ դիմակաւոր կին չմեկնեցաւ առանց բարեխաւուելու. համեստ հովակարը այլ եւս չբարձրացաւ կանանց երեսը ծածկելու, եւ կոյսերը ժպտեցան նոյն բաներուն՝ որոնցմէ կը շտուազուենէին առաջ: Օտար վարչութեան մը միջոցին յաջորդող անկարգութիւնները պատճառ եղան որ յանդուգն Սոսինոս պարպեց մտքին ամբողջ մրուրը՝. այն դարուն մէջ՝ անհաւատ քահանաներ նորոգել ուղեցին ազգը եւ վրիժութեան աւելի հաճելի մէթոսներ ուսուցանել, որոնց համեմատ երկնքի հպատակները ազատութեամբ պիտի կարենային վեճել իրենց իրաւունքներուն

1 Այս եւ յետագայ մանրամասնութիւնները Անդրոյ հին պատմութեան հետ կապակցութիւն ունին եւ անոր յատուկ են:

վրայ, բաւ էր որ նոյն ինքն Աստուած չափազանց միահեծան տէր չլըլար. եկեղեցիներու ամպիոններէն խնայուեցան սրբական հեգնութիւնները, եւ Մոլութիւնը հիացաւ զտնայով հոն շողաբորթ քարոզիչներ: Այսպէս խրախուսուած՝ հանձարի Տիտանները խրոխտացան երկնքին դէմ, եւ մամուլը հեծեց ապերասան հայհոյութիւններով: Ահաւասիկ այդ ճիւղները, քննասէր, վրանին նետուէ սլաքներովդ. հոս ուղղէ շանթդ, եւ կատաղութիւնդ յագեցուր: Բայց դարձեալ՝ խոյս տուր անոնց սխալներէն, այնպիսի մարդերէն՝ որոնք չարամտութեամբ նրբութիւններ կը հանեն եւ յուրի կը ներկայացնեն հեղինակը հանրութեան, պարզապէս խեղաթիւրելու համար իմաստը. ապականած քննիչ մը ամէն բան ժառանգատ կը գտնէ, ինչպէս որ ամէն բան դեղին կ'երեւայ դեղնահար հիւանդին աչքերուն:

Գ.

Քննասէրէ մը սպասուած Բարոյութեան վարքի կանոնները: 1. Միասնութիւն (candour): — Հափադութիւն: — Բարեխիտութիւն: — Անկեղծութիւն եւ կարծիքի Ազատութիւն: — 2. Երբ հարկ է կարծիք չչայտնել: — Անողջ բանաստեղծի մը եւ անբարձր քննասէրի մը նկարագիրը: Բարի քննասէրի մը նկարագիրը: — Քննասէրութեան դրոյսութիւնը, եւ ամենալաւ քննասէրներուն նկարագիրները. Արիստոտէլ, Որատիոս, Դիոնէսիոս, Պետրոնիոս, Աուինտիլիանոս, Լոնկինոս: — Քննասիրութեան Անկումը եւ Աերածնումը: Երազմոս, Ախտա, Պուալօ, Լօրտ Ռօպօմօմօն, եւն: Եզրակացութիւն:

Սորվէ ուրեմն, թէ ինչպիսի բարոյական յատկութիւններ պարտին ցուցնել քննասէրները. որովհետեւ միայն դիտնալը՝ կէս - Գատաւորի գործ է: Բաւական չէ ճաշակի, դատողութեան եւ

գիտութեան միացումը. պէտք է որ ճշմարտութիւնը եւ միամտութիւնը փայլին բոլոր խօսքերուդ մէջ. չի բաւեր որ ամէն մարդ ներելի նկատէ միայն ուղղամտութեանդ արդիւնքները. հարկ է որ քու բարեկամութիւնդ ալ փնտռէ:

Լուս կեցիք մտէն անգամ որ կը կասկածիս դատողութենէդ. եթէ վստահ իսկ ըլլաս գրածիդ՝ խօսէ առ երես (seeming) անվստահութեամբ: Ատրուկ խօսող, մտքին վրայ պնդող, կնահած զարդասէր երիտասարդներ կը ծանչնանք, որոնք՝ երբ անգամ մը սխալին, բացարձակապէս միշտ կը պնդեն իրենց սխալին վրայ. բայց դու յօժարութեամբ խոստովանէ անցած սխալներդ, եւ ամէն օր քննէ նախորդ օրուան թերութիւններդ:

Բաւական չէ որ յարատեւ ուղիղ կարծիք յայտնես. ծանր ճշմարտութիւններ զրուցելը ստախօսութենէ աւելի չարիք կը հասցընէ. այն կերպով սորվեցուր մարդկանց՝ իբր թէ գիտաւորութիւնդ զանոնք ուսուցանել չըլլար, եւ անծանօթ բաներն ալ առաջարկէ իբր մոռցուած բաներ: Առանց բարեկրթութեան՝ ճշմարտութիւնը կ'ուրացուի. բարեկրթութեամբ միայն սիրելի կ'ըլլան մտային բարձրագոյն կարողութիւնները:

Ոչ մէկ պատրուակով մի խնայեր կարծիքդ. վան զի յոռեգոյն ազահութիւնը՝ մտքի ազահութիւնն է: Քաղաքավարական ցած խօսքերով մի մասններ վստահութիւնդ, եւ ոչ իսկ քաղաքավար եղիք՝ անիրաւ նկատուելու չափ: Մի վախճար իմաստունին զայրոյթը գրգռելէ. գովեստի արժանի եղող մարդիկ են որ լաւագոյն կերպով կը սովորան յանդիմանութեան:

Քանի լաւ կ'ըլլար եթէ քննասէրները կարենային յարատեւ վարուիլ այս ազատութեամբ. բայց Աբիուս կը կարմիր մէն մի բառին, զոր կը խօսիս, եւ սպառնական նայուածքով մը աչքերը կը սեւեռէ՝ սարսափելի (tremendous), հին մար-

դապատկեր սրահակներու վրայ գծուած վայրագ բռնաւորի մը պէս: Ամէնէն աւելի վախցիր պարսաւելէ Պատուաւոր յիմար մը, որուն իրաւունքն է տիմար մնալ առանց պարսաւուելու. այսպէս են նաեւ բանաստեղծները՝ երբ հաճելի կ'ըլլան առանց հանձարի, ինչպէս որ Ատիճաններ կը ստանան՝ առանց ուսանելու: Անյաջող Հեգնասէրներու թող մնասակար ճշմարտութիւնները, եւ շողջորթութիւնը՝ զրուելի Չօնողներուն (Dedicators), որոնց խօսքին աշխարհ չհաւատար այլ եւս՝ երբ կը գովեն, եւ ոչ իսկ երբ կը խոստանան յոռի գիրք մը՝ վրան անձոռնի գրուածով մը: Ամէնէն լաւն է որ երբեմն զսպես պարսաւդ եւ սիրով թողուս որ տխմարները միշտ մնան ունայնամիտ. այս պարագային՝ լուսութիւնդ լաւագոյն է բարկութենէդ. վան զի ո՞վ պիտի կարենար զանոնք ծաղրել՝ իրենց գրածին չափ երկայն: Քիթերուն տակէն անդադար մրմնալով՝ թմրած ընթացքի մը մէջ կը յարատեւեն, եւ շունչանի (top, toupie) պէս շատ ծեծուելով, քունի մը մէջ կը ծեծուին: Սխալ քայլերէ պարզապէս քաջալերուած՝ կը վերսկսին արշաւը, նման ողբմելի ձիերու որոնք քայլերնին վերահաստատել կ'ուզեն՝ գայթելէ (stumble, trebucher) վերջը: Ո՞րքան բազմաթիւ են արմուկի եւ շառաչող վանկերու մէջ ծերացած այս անգղիջ յանդուգն անձնապատանները, որոնք դեռ կը յարձակին բանաստեղծներու վրայ՝ կատաղի բարկութեամբ, իրենց մտքին վերջին տիմար կաթիլները կը մղեն, մինչեւ իսկ իրենց ուղեղին մրուր՝ սեղմումէն վաղած հիւթը. եւ Անկարողութեան (impotence) բոլոր կատաղութեամբը յանդ կը շինեն:

Ունինք այսպիսի լիրբ Պուէտներ (Bards). Բայց ճշմարիտ է նաեւ թէ կան խենդ քննասէրներ եւս՝ ըլքուած: Տգիտութեամբ կարգացուած գիրքերով լեցուն թանձրամիտը, գլուխը բռնաւոր-

րած՝ սորված ոչնչութիւններովը, իրեն լեզուովը անդադար կը կրթէ ականջները, եւ միշտ յամբաստան ինքն իրեն հաւանած կ'երեւնայ: Ար յարձակի կարգացած գիրքերուն վրայ, կարգացած ամէն բաներուն վրայ, Տրայտրնի Առականերէն սկսելով՝ մինչեւ Տրեֆէյի Ողբերգական կամ բարոյական Պատմութիւնները: Իր խելքովը՝ հեղինակներուն շատերը կամ կը գողնան, կամ կը գնեն իրենց գործերը. կարծես թէ նշանաւոր Վարթ չէր որ գրեց իր ծաղրական «Չրի Բժշկարան»ը: Արտասանեցէք նոր խաղի մը անունը, պիտի տեսնէք անմիջապէս որ բանաստեղծին բարեկամն է ինք — նոյն իսկ անոր սխալները ցցուց — բայց՝ երբ տեսնուած է որ բանաստեղծ մը հաճի սրբագրել: Չկայ սրբանուէր տեղ՝ որուն մուտքը փակ ըլլայ այսպիսի անմիտներու առջեւ. Ս. Պօղոսի եկեղեցին աւելի ապահով տեղ չէ քան Ս. Պօղոսի գերեզմանատունը. որ աւելին է՝ դէպ ի խորանները կը վաղեն. հոն պիտի խօսին քեզի՝ երբ մեռնիս. վասն զի Յիմարները չեն վարանիր նետուելու հոն՝ ուր չրեշտակներն անգամ պիտի վախնային կենալու: Անվտաս հմտքը կը խօսի համեստ զգուշաւորութեամբ, կ'ընէ կարծ ջըջադայութիւններ, եւ աչքերը տունէն չհեռացնէր. իսկ բարձրախօս անմտութիւնը կը պայթի բոլոր զօրութեամբը, եւ առանց երբեք վշտանալու, առանց ետեւ դառնալու, կը խուժէ անարդել, որոտընդոստ վաղուացքով:

Բայց ո՞ր է այն մարդը՝ խրատ տալու կարող որ միշտ հաճոյք զգայ ուսուցանելու եւ բնաւ չհպարտանայ գիտութեամբը. անկողմնակալ, անգրգռելի թէ մեծարանքի թէ ատելութեան առջեւ. որ չըլլայ տխմարաբար կանխակալ միտքով (prepossessed), ոչ կուրօրէն իրաւացի՝ թէպէտեւ գիտուն եւ բարեկիրթ. որ ըլլայ՝ թէեւ բարեկիրթ՝ այլ անկեղծ, համեստօրէն յանդուգն, եւ քաղցրութեամբ խիստ. որ կարենայ համարձակ ցու-

ցընել բարեկամին՝ գործած սխալները, եւ զուարթութեամբ գովէ թշնամուցն արժանիքը: Անսահման բայց ուղիղ ճաշակով օժտուած, թէ գիրքերու եւ թէ մարդկային սրտին գիտութեամբ հմուտ, ընկերութիւնը՝ ազնիւ, հոգին՝ ամբարտաւանութենէ զերծ, գովելու սիրահար՝ նոյն իսկ երբ իրաւունքը իր կողմն ըլլայ:

Ատենով՝ այսպէս էին քննասէրները. այսպէս էին փոքրաթիւ այն հանձարները՝ զորս Աթէնք եւ Հռոմ ունեցան աւելի երջանիկ դարերու մէջ: Մեծազօր Արիստոտէլ առաջին մեկնող եղաւ ծովափէն. բոլոր առագաստները պարզեց եւ համարձակեցաւ քննել խոր ջուրերը: Ինքնավտաս հութեամբ ճամբայ ելաւ, հեռաւոր վայրեր գտաւ՝ Մաեծնիական Աստղէն (Հոմերոսէն) առաջնորդուած: Բանաստեղծները՝ անսանձ մարդեր եւ երկար առեն ազատ ապրած, յարատեւ սիրահարներ վայրենի աղատութեան՝ որով հպարտ կը գան իրենք զիրենք, ընդունեցան Արիստոտէլի (Stagirite) օրէնքները, եւ համազուեցան թէ պատշաճ էր որ Բնութեան յաղթողը՝ իշխէր նաեւ Հանձարի վրայ:

Որատիոս միշտ պքանչելի է շնորհալի անփութութիւններովը, եւ առանց մեթոսի կը խօսի իմացականութեան վրայ, եւ բարեկամի մը պէս ընտանեբար մեզի կը բացատրէ ամէնէն ճշմարիտ ճանօթութիւնները՝ ամենադիւրին ճամբով: Նա՝ դատողութեան ինչպէս եւ երեւակայութեան մէջ գերագոյն՝ կրնար յանդգնութեամբ պարսաւել, ինչպէս որ գրեց յանդգնութեամբ, դատեց պաղարիւնով (coolness), թէպէտ գրեց բոցավառ երեւակայութեամբ. իր Պատուէրները մեզի կը սորվեցընեն ինչ բան զօր իր գործերը մեզի կը ներշնչեն: Մինչդեռ մեր քննասէրները հակառակ ծայրը կը բռնեն. մոլեգնութեամբ կը դատեն, բայց պաղարիւնով (phlegm) կը գրեն. Որատիոս աւելի

չի վնասուիր գրագէտներէ՝ ասոնց սխալ թարգմանութիւններովը, քան քննասէրներէն՝ ասոնց քաղած ծուռ վկայութիւններովը:

Տէս, ինչպէս Գիտնեսիոս կը նրբացնէ Հոմերոսի գաղափարները եւ մէն մի տողէ նոր գեղեցկութիւններ առաջ կը բերէ:

Եսանդ եւ արուեստ զուարթութեամբ կը միանան Պետրոսիոսի մէջ, որ կ'ըլլայ դպրոցականին ուսումը, եւ արքունականին դիւրութիւնը խօսելու:

Լուրջ կուինտիլիանոսի ձուլ գործերուն մէջ՝ ամէնէն ուղիղ կանոններն եւ ամենայտասիլ մեթոս մը միացած կը գտնենք. անով՝ մարդ օգտակար զէնքեր կը զետեղէ մթերանոցին մէջ, բոլորն ալ գեղեցիկ կարգով շարուած, շնորհալի կերպով տրամադրուած, ոչ այնքան աչքի հաճոյքի՝ քան ձեռքի կիրառութեան համար, գործածութեան միշտ յարմար, եւ պատրաստ՝ հրամանի:

Եւ դու, յանդուգն Լոնկինոս, ինք Մուսաները միաձայն կը ներշնչեն զքեզ, եւ բանաստեղծի հրով կը զուարթացրնեն իրենց քննասէրը: Եռանդուն Գատաւոր մը՝ իր վստահութեանը մէջ նախանձայոյզ, որ վառ միտքով վճիռներ կ'արձակէ, բայց միշտ արդարութեամբ կը դատէ. իր օրէնքները կը զօրանան իր ցրուցած սեփական օրինակովը, եւ բուն ինքն է այդ մեծ Վսեմը՝ զոր ինք դժեց:

Քննասէրներու երկար յաջորդութիւն մը արդարութեամբ իշխեց, չափի դրաւ անկարգ ազատութիւնները, հաստատեց օգտակար օրէնքներ: Գիտութիւն եւ Հռոմ հաւասարապէս աճեցան ազդեցութեամբ, եւ Արուեստները անդադար վազեցին դէպ ի այն տեղերը՝ ուր ծածանեցաւ Հռոմէական տիրապետութեան Գրոշակը: Վերջապէս՝ երկուքն ալ մի եւ նոյն թշնամիներէն ընդունեցան իրենց ճակատագիրը, եւ մի եւ նոյն դարը ակառատես եղաւ Գիտութեան եւ Հռոմի անկումին:

Այն ատեն՝ Աւելորդապաշտութիւնը ընկերացաւ բռնակալութեան հետ, նա՛ մտքերն եւ սա՛ մարմինները հնազանդեցընելու համար: Շատ բանի կը հաւատային, բայց քիչ բան կը հասկընային. տխմար ըլլալը՝ բարի ըլլալ կը մեկնուէր: Երկրորդ ջրհեղեղ մը այսպէս ծածկեց գիտութիւնը, եւ Վանականները աւարտեցին՝ ինչ որ Գոթացիք (Goth) սկսան:

Վերջապէս՝ Երազմոս՝ թշնամանուած այդ մեծ անունը, (Քահանայներուն փառքը, եւ ամօթը), դիմադրեց բարբարոսական դարերու վայրագ հեղեղին, տեսարանէն դուրս վանեց սրբազան Վանաւները:

Բայց՝ ահա՛ Վեոն Ժ.ի ոսկեփայլ օրերը՝ որոնց մէջ մէն մի Մուսա կը վերականգնի ուշաբարձի (cataleptique) վիճակէն, եւ կը յարարէ թառամած դափնիները. աւերակներուն վրայ թեւատարած՝ Հռոմի հինաուորց Ոգին (Genius) կը թօթափէ փոշիները եւ կը բարձրացընէ յարգելի գլուխը: Այն ատեն կը վերածնին Քանդակագործութիւնը եւ իր քոյր-արուեստները. քարերը ցատկեցին ձեւ առնելու համար, եւ Ժայռերը սկսան ապրիլ. մէն մի նորակառոյց Տաճար աւելի քաղցրաձայն հնչեցուց իր զանգակները. Ռափայէլ մը նկարեց, եւ Վիտա մը նուագեց: Ամահ Վիտա՛, պաշտելի գլխուդ վրայ կը փթթին Բանաստեղծի դափնին եւ քննասէրի պարուտակը (ivy, lierre). Գրեմօնա պիտի յաւետ գովէ քու անունդ իբր Վերգիլիոսի երկրորդը՝ դիբբով, երկրորդը՝ համբաւով:

Բայց՝ իսկոյն, ամգարիշտ բազուկներ վրձնտեցին զանոնք Լատինէն, եւ Մուսաները կրկին անցան իրենց նախկին սահմանները. հոսկէ՝ Արուեստները յառաջացան բոլոր հիւսիսային երկիրներուն վրայ. բայց քննասիրութեան ուսումը ամէնէն աւելի ծաղկեցաւ Գաղղիոյ մէջ. ծառայելու համար

ճնած ազգ մը օրէնքներու կը հնազանդի, եւ Պուսլօ դեռ կ'իշխէ Որատիոսի աջակողմը բազմած: Բայց մենք՝ քաջ Պրըթօններս՝ արհամարեցինք օտար օրէնքները եւ մնացինք անյաղթ եւ անկիրթ: Մեր մտային ազատութեանց վրայ պանծացող եւ յանդուգն՝ յարատեւ խորխտացանք Հռոմայեցւոց դէմ՝ ինչպէս հին ատեն: Բայց դարձեալ՝ փոքրաթիւ ողջամիտներուն մէջ գտնուեցան այնպիսիներ՝ որոնք նուազ անձնապատան եւ աւելի հմուտ եղան. համարձակեցան պնդել թէ հին դատը աւելի իրաւացի էր, եւ մեր մէջ հաստատեցին Հանճարին հիմնական օրէնքները: Ասոնք այն Մուսին կանոնները եւ գործերը եղան՝ որ կը պատուիրէ թէ. «Բնութեան Գլուխ գործոցը՝ լաւ գրելն է:» Ասոնցմէ էր Ռօքօմօն, ոչ աւելի հմուտ քան բարի, մեծանձն վարմունքով, ազնուազարմ: Իրեն ծանօթ էին յունական եւ հռոմէական հանճարները. քաջ գիտէր իւրաքանչիւր հեղինակի արժանիքը, եւ անգիտակ էր իր անհատական արժանիքին: Ասոնցմէ էր Ուայլ՝ դատաւորը եւ բարեկամը Մուսային, իրաւամբ կարող թէ պարտաւելու, թէ գովելու. թերութիւններու համար քաղցրահամբոյր, եւ փոյթեռանդ՝ արժանիքի համար. միտք մը ամենայտակ, սիրտ մը ամենէն անկեղծ: Ընդունէ, ողբացեալ ոգի (shade), խոնարհի ներսողը, դրուատիք մը ամենափոքր զըր կարող ըլլայ տալ երախտապարտ Մուսա մը՝ որուն մանկական ձայնին սորվեցուցիր երգել, սահմանեցիր անոր թռիչին բարձրութիւնը, եւ յարգարեցիր (to prune, to trim) մատղաշ թեւերուն փետուրները. նա կորսնցուց հիմայ իր առաջնորդը. չանք չ'ըներ այլ եւս բարձրերը ելլելու, եւ յամբարանաց դաշնութեամբ (number) կարճատեւ շրջագայութիւններ կը փորձէ. նա գոհ կը մնայ եթէ անուաները հոսկէ աչքի առջեւ բերեն իրենց պակասձը, եւ գիտունները խորհին իրենց արդէն գիտ-

ցածին վրայ. նա անտարբեր է պարսաւի, եւ ոչ իսկ չափազանց սիրահար՝ համբաւի. յարատեւ զուարթասիրտ՝ գովելու, եւ անվախ՝ պարտաւելու մէջ. հաւասարապէս անոյեան փաղաքշանքի եւ թշնամանքի. ոչ զերծ թերութիւններէ, եւ ոչ իսկ բարեւլաուուելէ խորշելու չափ ունայնամիտ:

Տէնհամի նման՝ «քննասիրական դպրոցին», Տիմնադիրներէն մէկը եղաւ: Ուսուցիչի ոտանաւորները փայլուն եւ գեղեցիկ են, ասացուածը յստակ է, ողբիկ եւ յաջող:

ՏԷՆՀԱՄ (ճօն) 1615—1688:

Հռչակաւոր բանաստեղծ, Սթիւքըթներու համակիր: Յետոյ՝ արքայական շէնքերու ընդհանուր քննիչ անուանուեցաւ: Համբաւաւոր եղաւ դիւանորաբար իբր հեղինակ Cooper's Hill անուն քերթուածովը՝ զոր ծաղրելի կերպով գովաբանեցին իր ժամանակակիցները եւ անմիջական յաջորդները: Տրայտըն կ'անուանէ զայն majestic Denham.

«Քննասիրական դպրոցին» պետերէն մէկը եղաւ. իրաւամբ արժանի է գովեստի իր վայելուչ եւ ողբիկ ոճին համար:

ՏՐԱՅՏԸՆ (ճօն) 1631—1700:

Քերթողութեան մէջ՝ Բօքի հայրը: — «Տաղաչափութիւնը ամբողջութեամբ սովորեցայ Տրայտընի գործերէն՝ որ զայն բարելաւեց շատ աւելի քան մեր նախկին բանաստեղծները:» — Բօք, Spence's Anecdotes:

Յօրինեց կատակերգութիւններ եւ ողբերգութիւններ, եւ հրատարակեց «Էրոյ մը Ռոդրիքի» (dramatic) Բանաստեղծներուն առաջինը՝ նկատուած է իբր վայելութիւն, ներդաշնակութիւն եւ ճաշակ: Թատերական քասնուեօթը հատ խաղ յօրինեց, եւ պայմանագրութիւն մը ստորագրեց Պետական Թատրոնին հետ՝ տարին երեք խաղ հասցնելու: Վերգիլիոսի Թարգմանութիւն մը շինած է, Առակներ գրած է, եւ շատ ուրիշ քերթուածներ:

ՀԱՄԱԹՕՑ ԿԵՆՍՍԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳՂԻԱՅԻ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ

ՈՐՈՒՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ՅԻՇՈՒԱԾ ԵՆ ԲՕԲԻ ՔՆՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՉՕՍԸՐ (կօրէջք) 1328—1400:

Իտուար Գ.ի պաշտպանեալը, շահաբեր պաշտօններ ընդունեցաւ: Անգղիոյ ազգային բանաստեղծներուն առաջինն է: Գաղղիացի եւ իտալացի վիպագիրներու նմանողութեամբ գրած է իր գլուխ գործոցն է «Գանթըրպըրիի վէպերը» (tales):

Չօքը ունի այսօր աւելի ժողովրդականութիւն քան Տրայտըն:

ՈՒԱԼԼԸՐ (Էրոյ մը) 1605—1687:

Ժողովրդային քնարերգական քերթուածներ ունի եւ հին ժամանակներու վրայ ոտանաւորներ՝ որոնք պիտի չմոռցուին հաւանականաբար: Պատմական տեսակէտով՝ շատ կարեւոր է անգղիական մատենագրութեան մէջ: Տրայտըն ըսած է անոր նկատմամբ թէ «յանգի գեղեցկութիւնը եւ արժանիքը երբեք բոլորովին դիտցուած չէր՝ մինչեւ որ Ուսուցիչը սովորեցուց. նա առաջինը եղաւ գրագիտութիւնը դիւրութեամբ արուեստի վերածելուն մէջ:»

Այս կարծիքը կը նկատուի քիչ մը չափազանցեալ, բայց ճշմարտապէս կ'որոշէ Ուսուցիչի դերը:

Պարկեշտ, ուղղամիտ եւ պատուաւոր եղաւ կեանքին մէջ: Ահաւաստիկ վկայութիւնը թէն գաղղիացի քննասէրին:

«Միտքով ինչպէս եւ սիրտով մեծ էր, հաստատուն խորհրդածութիւններով եւ անձնական դատողութիւններով օժտուած, հոետորի փոքրոգի միջոցներէն եւ ոճի յարմարցուած կերպերէն բարձր պահեց ինքզինքը. իր ոտանաւորներուն տէրը, գաղափարներուն ծառան, խորհուրդներու այն առատութեամբ որ ճշմարիտ հանձարինչանէ:»

Տրայտըն կրտէր. — «Այնքան արագ կու գան ինծի խորհուրդներս՝ որ զգացած միակ դժուարութիւնս է զանոնք ընտրել կամ վանել, զանոնք ոտանաւորի վերածել կամ արձակ ձեւ տալ անոնց. այնքան երկար ատեն ուսայ ոտանաւորը եւ արձակը եւ գործարկեցի երկուքն ալ՝ որ սովորութիւն դարձած եւ ընտանի եղած են ինծի:»

ՊԼԵՔՄՕՐ (ՍԵՐ ՌԻՒԼԵՐ) ՄԵՌԱՄ 1729ին:

Բժիշկի: Բազմահատոր գրուածքներ ունի, ոտանաւոր թէ արձակ: Զինքը նշանաւոր ընող գլխաւոր գործերն են The Creation եւ եկեղեցական քերթուած մը The Redeemer.

ՌՕՍՔՕՄԸՆ (ՏԵԼԸՆ, ԸՐԼ ՕՖ) 1633—1684:

Քերթուածներն են An Essay on translated verse, ուրիշ զանազան կարճ բանաստեղծութիւններ, անյանգ ոտանաւորով թարգմանութիւն մը Որատիոսի Քերթողական Արուեստին: Յարգելի միջակութիւն մը:

ՏԵՆՆԻՍ (ՃՅ) 1657—1634:

Տէն էջ 53:

ՌԻԱԼԸ (ՌԻՒԼԵՐ) 1663—1708:

Նշանաւոր՝ իբր սիրահար նորոյթի եւ գեղամտութեան: Տրայտըն շատ բարեկամական յարաբերութիւն ունէր հետը եւ կ'անուանէր զայն «մեր ազգին ամենալաւ քննադատը:» 1703ին մօտ ծանօթացաւ Բօբի՝ որուն խրատ տուաւ նպատակ ունենալ ոճի ուղղութիւն (correctness): Իր քերթուածները կատարելապէս միջակութիւններ են եւ կը բաղկանան զովարանութիւններէ (élégies), դամբանաղերներէ (épitaphes), եւ երգերէ, որոնց մէջ կը գտնուի — հաղուագիւտ երեւոյթ այն ատեն — հնչեակ մը (sonnet):

ՍՎԻՖԹ (ՃՅՆԻՆ) 1667—1745:

Զուարճասիրական (humoristique) բազմութիւ երկասիրութիւններ ունի, եւ պարսաւադիր տետրակներ (pamphlets)՝ որոնք շատ նշանակելի եղան եւ մեծ ժողովրդականութիւն շահեցողիցն իրեն: 1726ին հրատարակեց Վիւլէրէ Տոբօրթոնի-Նիւնէրը, երգիծաբան մարդատեսցի մը գործ: Իր բանաստեղծութիւնները ցոյց կու տան մեծ անաշխատութիւն եւ ձեւի նշանաւոր կատարելագործութիւն:

ՄԻԼՊԸՐՆ (ԼԸՔ) ՄԵՌԱՄ 1720ին:

Անծանօթ իբր գրողէտ: Տրայտընի երգիծաբանութիւններուն առարկայ եղած է, եւ Բօբի հերոսներէն մէկն է Dunciad ի մէջ:

ԳՕՆԿՐԻՎ (ՌԻՒԼԵՐ) 1672—1729:

Կատակերգակ մատենագիր, վայելուչ, սրամիտ, ճարտար: Հարստացաւ եւ համբաւի արժանացաւ: Նշանակելի գործեր թողուց:

Յ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

1. Անգղ. To censure, գաղ. censurer, լատ. censens, կորսնցուցած են իրենց նախկին նշանակութիւնը որ էր. կշեւ, բնահասարակ, բան մը արտաբերել: Աննպատ գիտողութիւնները աւելի յաճախ պատահելուն համար՝ վերջապէս օր մը նշանակեցին արտաբերել, յանդիմանել: Այս իմաստով գործածած է Բօք, եւ կը գործածուի դեռ հիմայ:

2. Անգղ. Critic, գաղ. critique բառերուն գլխաւոր նշանակութիւններն են:

10. Մտքի գործերը, դրական կամ գեղարուեստի արտադրութիւնները գատելու արուեստը, տաղանդը:

20. Ամէն գիտողութիւն՝ որ կ'ըլլուի երեւան հանելու համար մտքի կամ գեղարուեստի գործի մը թերութիւնը:

30. Ուրիշ գործերուն նկատմամբ չարամիտ եւ խիստ պարսաւ:

Քննախնայութիւն, քննադատութիւն, խժժան՝ կամ Պարսաւ համապատասխանել կը թուին վերոյգրեալ երեք նշանակութիւններուն:

3. Satire կամ Երգիծարանութիւն ոտանաւոր արտադրութիւն մըն է՝ որուն նպատակն է պարսաւել, ծաղրել ընել մարդկան միջութիւնները, անդուպ կիրքերը, անմտութիւնները եւ ինքնահայեացութիւնը:

Հիներուն մէջ՝ Որատիոս, եւ տասնուեօթերորդ դարուն մէջ՝ Պոլալո եւ Բօք երգիծարանութեան հայրերն եղան — իւրաքանչիւրը իր երկրին մէջ:

4. Բանաստեղծ եւ քննադատ: Բօք մի եւ նոյն բարձրութեան վրայ կը դնէ ինքնատեղծ հանձարը եւ ճշմարիտ քննադատը եւ կ'ըսէ. «Երկուքն ալ երկիրքէն ընդունելու են իրենց լոյսը»: Արգարեւ՝ հանձարը որ ճշմարիտ բանաստեղծի մը

իսկական նկարագիրն է, եւ ճաշակը որ ճշմարիտ քննադատին իսկական նկարագիրն է, իսկպէս միայն մէկ կարողութիւն են: Հանձարը կ'ըլլայ ճաշակ՝ ստեղծիչ թելադրութեանը մէջ, եւ ճաշակը կ'ըլլայ հանձար՝ ընտրողական զգրութեանը մէջ:

5. Wit անգղիերէն բառը գրեթէ քառասուն ու վեց անգամ կը պատահի այս քերթուածին մէջ, իմաստի զանազան երանգներով՝ զորս հարկ է խնամքով ճշդել: Անկլո-սաքսօն Witan (գիտնալ) բառին ամսնցն է՝ եւ իր առաջին նշանակութիւնը կ'ըլլայ, «գիտցող զօրութիւն, զուտ խելք, մտային կարողութիւն»: Յետոյ՝ ք. հանձար (genius), քիչ մը աւելի ընդարձակ իմաստով: Գ. հանձարաւոր գրագէտի հոմանիշ: Գ. գիտութիւն, ուսում կամ հանձարեղութիւն: Ե. երեւակայութիւն եւ fancy: Զ. Գատողութիւն: Է. գեղամտութիւն:

6. (էջ 16). Maevius, Վերգիլիոսի եւ Որատիոսի ժամանակակից ողորմելի եւ փցուն բանաստեղծ մը, Մալիոս:

7. (Նոյն). Ադուրն, Երաժշտութեան եւ Բանաստեղծութեան չաստուածը:

8. (Նոյն). Գանդալ Զորինէր: Կրկին իմաստ կայ հօս. առաջին, թէ ոչ մէկն են՝ ոչ միւսը. երկրորդ՝ թէ ամուլ են:

9. (էջ 17). Բնախնայութիւն գրեթէ. կը նշանակէ՝ Բօքի գիտաւորութեամբ՝ պարզ եւ անկեղծ եղիլ: Հակադրութիւն է աս Միլլին Գարու մէջ Բնութեան վրայ տիրող վերացեալ գաղափարներուն, եւ աւելի ըմբռնելի կ'ընէ չափազանցեալ եւ արուեստական երեւնալու թերութիւնը:

10. (էջ 18). Թեւաւոր երեկարբ՝ Պիգաս (Pegasus), Մուսաներուն ձին՝ որուն համար առասպելը կը պատմէ թէ սմբակի մէկ հարուստով ժայթքեցուց Հիպոկրէնի աղբիւրը, Հելլիոն լեռան

վրայ, ուր բանաստեղծները կու գային գտնելու իրենց ներշնչումները:

11. (էջ 20). Մանտուանյ Մուսան՝ Վերգիլիան (Mantuan Muse): Բիւպլեիւս Վերձիլիէիւս Մարո ծնածէ Անտի մէջ, փոքր գիւղ մը Մանթուաի մօտ, այսկոյս Ալպեանց, Կալլիսյ մէջ: (70—19, Բ. Ա.):

12. (Նոյն). Stagirite, Արիստոտէլ, ծնած Սթաճիրաի մէջ, Գրակիոյ մօտ քաղաք մը (384, Բ. Ա.): Իմաստասէր, բժիշկ, բնագատուժ, եւ հեղինակ բազմաթիւ գիրքերու:

13. (էջ 22). Պանդանոսն էն քոյերոս Կէս. Թուի թէ ակնարկութիւն է Աղէքսանդրիոյ եւ Պալատինոս գրատուններուն հրկիւղեւուն: Զօրութի եւ Մովսիսի տէր լայն կարողութիւնը հանձարներու դէմ: Անքաղաքակիրթ հրոսակներու արարիւ Հռոմէական պետութեան վրայ: Վանքերու մէջ տգիտութեան եւ աւելորդապաշտութեան երկայն տիրապետութեան վրայ:

14. (Նոյն). Paeans. Հիւանդութիւններէ բժշկող չատուածին՝ Ապոլոնի համար յատկապէս շինուած երգ մը, որ կը յիշեցնէր անոր յաղթանակը Բիթօն առասպելական օձին վրայ:

15. (էջ 24). Pierian Spring, Հիպիլէն, Մուսաները կը կոչուէին Պիերիաններ, հաւանականաբար Պիերիանէն, Ողիմպոս լեռան մօտ, ուր նախ պաշտուեցան: Առասպել մը կար՝ որուն համեմատ Պիերոսի ինը աղջիկները ձայնատուր եղան Մուսաներուն՝ Հելիօսն լեռան վրայ երգելու համար, եւ լեռը այնքան սքանչապաւ Մուսաներուն երգին ձայնէն, որ սկսաւ աստիճանաբար երկինք բարձրանալ, մինչեւ որ Պիգաս սքացիով մը կեցուց ելքը, եւ այդ սքացիէն ցայտեց Հիպոկրէն՝ Մուսաները ներշնչող աղբիւրը:

16. (էջ 25). Վայելագէտ Գրեգորի. Ակնարկութիւն Հռոմի Բանթօնին կամ Սուրբ Պետրոսի Եկեղեցիին:

17. (էջ 26). Մանուէ Ապոլոն: Տօն Բիշօփ՝ սպանիական վէպի մը հերոսը, հեղինակ Չէրվանթէս:

18. (Նոյն). Միսթիստիք. 1. Գործողութեան, 2. Ժամանակի, 3. Տեղի, զորս գաղղկացի քննադատներ հետեւեցուցին Արիստոտէլի Բերթոլական գործերէն եւ Յունական ողբերգութիւններէ:

Գործողութեան միութեամբ դուրս կը ձգուի ամէն բան որ ուղղակի չ'առաջնորդէր իրադարձութեան (catastrophe): Ժամանակի միութեամբ կը պահանջուի արեւուն միայն մէկ հորիզոնը՝ իբր հարկաւոր ժամանակ կնճիռին մէջտեղ ելլելուն: Տեղի միութիւնը կը պահանջէ որ տեսարանը չփոխուի:

19. (Նոյն). Տէնիս՝ Յունական Լուարոնի նկարագիր. Ճօն Տէնիս (1657—1731) կը յիշուի հիմայ գլխաւորաբար իբր նպատակակար Բօթի երգիծաբանութեանը. բայց արհամարելի կարողութեամբ մարդ մը չէր: Մէկ քանի թատերախաղերու եւ օբերաներու, բազմաթիւ քննադատական գիրքերու հեղինակը եղած էր. Տրայտօն եւ Քօնկրիվ, գէթ ժամանակ մը, շատ բարձր գաղափար ունէին անոր վրայ: Ներկայ գործին հրատարակուելէն վերջը՝ Բօթ եւ Տէնիս իրարու բաղտեցան, եւ իրենց մէջ ծագեցաւ հակառակութիւն մը որ «թէեւ ժամանակ մը դադրեցաւ, բայց երբէք չհանդարտեցաւ»:

20. (էջ 27). Ճշմարիտ Գեղարարութիւնը Բնութիւնն է. այս քիչ մը մութ ասացուածքին մեկնութեան բանալին պիտի գտնուի մաս մը Տրայտօնի State of Innocence-ին մէջ, եւ մաս մը Պուալօփ State of Innocence-ին մէջ, այսինքն՝ un bon mot n'est bon qu'en ce qu'il dit une chose que chacun pensait, et qu'il la dit d'une manière vive, fine, et nouvelle: Բօթ ըսել կ'ուզէ թէ ճշմարիտ գեղարարութիւնը

կ'աղնուացնէ բնութեան յատուկ հրապոյրները, մինչդեռ կեղծ գեղամտութեամբ՝ բնական երեւոյթները կը ստանան անբնական եւ այլանդակ ձեւեր:

21. (էջ 28). Fungoso. Գերասանի տիպար մը՝ անգղիական կատակերգութեան մէջ:

22. (էջ 30). Ա՛ւուս. Գելամնի որդին, եւ Տրովազաի տիրող բանական հսկայներէն մէկը:

23. (Նոյն). Գամիլ (Camilla). Պատերազմիկ կին. արշաւի մէջ արագութեամբը, եւ աղէղ քաշելու մէջ ճարպիկութեամբը երեւելի: Վերգիլիս նկարագրած է զայն Ենեւիւնէն մէջ (VII. 808—811):

24. (Նոյն). Տիմոթէոս (Timotheus). Յոյն բանաստեղծ եւ երաժիշտ (446—357, Ք. Ա.): Տանուակերտի թել մը աւելցուց քնարին:

25. (էջ 32). Սոֆիստի եւ Թոֆոսի. Առաջին անուամբ կը հասկըցուն Տրնս Սքոթի կողմնակիցները, աստուածաբան եւ իմաստասէր (1274—1308), Օքսֆորտի աշակերտ, իրադաշտութեան Զատագովը, որ անուանուեցաւ Doctor subtilis.

Երկրորդը՝ Սուրբ Թովմասի (d' Aquin) հետեւողներուն կը արուի: Գործչին Հրեւոյնի կամ Հրեւոյնի վարդապետ (docteur) անուանուեցաւ Ս. Թովմաս (1225—1274), որ միջին դարու ամենէն մեծ աստուածաբաններէն եւ իմաստասէրներէն մէկը եղաւ:

Աստուածաբան — իմաստասէրները երկայն ատեն բաժնուած մնացին Սքոթիսթ եւ Թովմասթներու մէջ եղած հակառակութեամբ:

26. (Նոյն). Տէք-Լէյն (Duck-lane). Բօրի մեկնութեամբը. «Սմիթֆիլտի մօտ տեղ մը՝ ուր հին եւ ձեռքէ ինկած դիրքեր կը ծախուէին աստեօք:»

27. (էջ 33). Նոր Պլեյսթոյնէր, նոր Սթեյնշէր (տե՛ս էջ 48 եւ 49):

28. (Նոյն). Չօլօ. Անտոյդէ է Չօլոսի երբ ապրած ըլլալը. կ'ըսուի թէ Ամիհիպոլիսի մէջ (Մակեդոնիա) ծնած եւ անկէ Աղէքսանդրիա գաղթած ըլլայ (Շն. 309 Ք. Ա., մեռ. 247 Ք. Ա.): Բայց աս կասկածելի է: Համբաււոր եղաւ իր յարձակումովը Հոմերոսի վրայ, եւ մականուանուեցաւ Սյարքոմաստէ «Հոմերոսի պատիժը»: Գիտնական (Ալեկարնային) յարգանքով կը խօսի անոր վրայ, եւ էն բարձր կարգի քննասէրներուն մէջ կը դասուորէ զայն:

29. (էջ 34). Նահապետիւն հանձար: Նմանողութեամբ Նահապետներուն երկարակեաց ըլլալու առաւելութեանը:

30. (Նոյն): Զօլօ. Թերեւս՝ ուրիշ տեսակետով ճիշդ ըլլայ Բօրի կարծիքը. Բայց իբր ան է որ այսօր Զօլօ արեւելի ժողովրդականութիւն կը վայելէ քան Տրայարն (տե՛ս էջ 46): Եղիսաբէթի դարէն գեպի վար, դրողէտները թուի թէ մնացին սպաւորութեան մը ասի՝ որուն համեմատ անգղիներէն լեզուով գրուած եւ ոչ մէկ բան երկարակեաց պիտի ըլլար: Ան էր նաեւ գլխաւոր պատճառներէն մէկը որով սովորութիւն էր լատիններէն թարգմանելու կարելու երկասիրութիւնները: Ուայլըր ըսած է Of English Verse գործին մէջ:

„Poets that lasting marble seek
Must carve in Latin or in Greek;
We write in sand: our language grows.
And like the tide our work o'erflows.“

(բանաստեղծները՝ որոնք մշտատեւ մարմարին մը կը փնտռեն, պարտին փորագրել Լատիններէն կամ Յունարէնի մէջ: Մենք աւաղն մէջ կը գրենք. մեր լեզուն կ'աճի, եւ մակընթացութեան պէս՝ մեր երկասիրութիւնը կը յորդէ:)

31. (Նոյն). Հասարակական միջոց. Ուարթըն ըսած է. «Ոչինչ երբեք այսբան յաջողութեամբ

բացատրուած չէր նկարչութեան մասին: Ինքն ալ Բօբ արուեստասէր (amateur) նկարիչ մըն էր. իր գործերէն քանի մը հատ մնացած է. Պէթթըրթօնի գլուխը՝ լոր ինք նկարեց, Լօր Մանսֆիլտի ձեռքն էր:

32. (էջ 36). Ընկաւոր դարերուն մէջ... : Charles II ի ժամանակին ակնարկութիւն է:

33. (Նոյն). Պլաթեր կէներ... (Jilts), այսպէս կ'անուանուէին Կարոլոս Բ. ի սիրուհիները:

34. (էջ 36). Գլխաւորը կին... Ետեւոր հոգնաբը... : Կարոլոս Բ. ի ժամանակ՝ նորոյթ եղաւ կիներուն զիմակ կրել, սովորութիւն մը որ կը վերագրուի թատրերգութեանց կոշտ անբարոյականութեանը եւ լիտութեանը: Ոչ մէկ պարկեշտ կին յանձնառու պիտի չըլլար ներկայ դանուելու աս խաղերուն բաց երեսով, որով հովահարներն ալ գործածութենէ ինկան:

35. (Նոյն). Սոնետ (1525—1562): Unitarians ըսուած կրօնական հերձուածի մը պետք:

36. (Նոյն). Անհասարակ աստիճաններ... : Ակնարկութիւն Սոսինոսականներուն՝ զոր Բօբ չէր ընդուներ, Հռոմական կաթողիկ մը ըլլալով ինք:

37. (էջ 37). Տիւրաններ. Երկնքին եւ Երկրին որդիները. մինչեւ երկինք բարձրնալու համար կուտային լեռները լեռներուն վրայ, բայց Արամազդ շանթահարեց զանոնք (Գիցաբանական):

38. (էջ 38). Աքիւն: Ակնարկութիւն է Տէննիսի (տես էջ 48 եւ 53) իւր Իւրօրի... կը նշանակէ Տէննիսի աստիկ բարկացող բնաւորութիւնը: Բօբ կ'անուանէր զայն «Կարողի ձեր անարարը»: Աչքերը անկելը՝ իր յատկանիշն էր բարկութեան տառն: Մասնաւոր կէտ մըն ալ՝ tremendous (սարսափելի) բառն է որ Տէննիսի սիրելի ածականն էր: Կէյ եւ Բօբ ընկերակցութեամբ գրած են կատակերգութիւն մը, Three hours after marriage,

որուն մէջ Տէննիսի նկարագրով անձ մը կայ Sir Tremendous անունով:

39. (էջ 39). Արիճաններ: Հին տան՝ աղնուականները եւ աղնուականի զաւակները համարաբանական աստիճան կ'ընդունէին առանց քննութիւն անցնելու:

40. (Նոյն). Երբեք յանձնարարուն. Wycherley (1640—1715) թատրերգակ բանաստեղծ: Մօլեհուի նմանողութեամբ գրող: Սրամիտ բայց անբարոյական:

41. (էջ 40). Տէրֆէյ (Թօմաս) 1653—1723: Երեսուցի չափ թատրերգական գրուածներու հեղինակ:

42. (Նոյն). Սըր Սամուէլ Կարլ (1660—1719): Ժամանակի էն նշանաւոր եւ հանճարաւոր բժիշկներէն մէկը: Բօբ մեծ սէր եւ յարգանք ունէր անոր: Գրած է ծաղրական բանաստեղծութիւն մը, Dispensary, Բժշկական Գպրոցին եւ Գեղագործներու Ընկերութեան մէջ ծագած վէճին վրայ:

43. (էջ 41). Մեծիմաստ Աստուծոյ պիտիքն Հոմերոս: Մաէօնիա էր Լիտիոյ հին անունը, եւ Չմիւսնիայ Լիտիոյ մէջ՝ եօթը քաղաքներէն մէկն էր՝ որոնք կը պահանջէն Հոմերոսի ծննդավայրն ըլլալու պատիւը:

44. (Նոյն). Որտե՞րտ... (65—68, Բ. Ա.): Լատինացի բանաստեղծ: Աթէքք զնաց փիլիսոփայութիւն ուսանելու. ղենուորական ծառայութեան մտաւ: Իր սիրուն բանաստեղծութիւններն անմահացողն անուն. այսինքն՝ Տաղերու (odes) չորս գիրք. վերերգութեան (époде) մէկ գիրք. չորս գիրք. վերերգութեան (épi-երգիծաբանութեան՝ երկու, եւ թուղթերու (épitres) երկու գիրք, որոնց վերջինը ընհանրապէս ծանչցուած է Բէրլին-Բէլա՝ Արտար անունան յաճախ հրատարակուած եւ թարգմանուած չէն:

45. (էջ 42). *Գիշնէի* (Ալեկարնացին) (67—7, Բ. Ա.): Մեծ պատմարան եւ քննասէր: Էն նշանաւոր յոյն հեղինակներու վրայ քննադատութիւններ ունի. Բօքի գովեստը չափադանցուած կը թուի, եւ ոչ բոլորովին հասկընալի, որովհետեւ գտնուած գործերէն եւ ոչ մէկուն մէջ Գիշնէիս չի նրբացներ «Հոմերոսի գաղափարները», եւ ոչ իսկ «նոր գեղեցիկութիւններ», առաջ կը բերէ:

46. (Նոյն). *Պետրոնի* (Petronius Arbitr.). Լատինացի գրագէտ. թերեւս ծնած Մարսիլոյ շրջակայները: Ներքնի սիրելի արքունականը, նկարագրուած իբր էն վայելուչ եւ կատարելագործուած հեշտասէր մը: Փայլուն բայց ամօթալի կերպով անբարոյական վէպերու հեղինակ, Satyricon անուն ասկ ամօթոփուած: Հաւասարապէս տարօրինակ եւ ծաղրելի կ'երեւայ՝ որ Բօք անոր տեղ կ'որոշէ Կուինտիլիանոսի եւ Լոնկինոսի քով:

47. (Նոյն). *Վոնիպիւանո* (Մարկոս Փապիոս) (42—120, Բ. Վ.): Լատինացի հռետոր: Հռոմայեցի քննասէրներուն էն նշանաւորը: Իր մեծ երկասիրութիւնն է l'Institution Oratoire, ասաներկու գիրքէ բաղկացած: Տասներորդ գիրքը կը պարունակէ յոյն եւ լատին գլխաւոր գրագէտներուն վրայ քննասիրական ուսումնասիրութիւններ:

48. (Նոյն). *Լոնկինոս* (Գիշնիսիոս Կասիոս), ծնած 213ին, Բ. Վ., հաւանականաբար Աթէնքի մէջ: Համբաւաւոր եղաւ իր Traité du Sublime երկասիրութեամբը՝ որ թերեւս ուրիշ հռետորներու գործ է, կ'ըսուի: Աս գրքին երկու երրորդը մնացած կայ, եւ հին քննասիրութեան էն գեղեցիկ արտադրութիւններէն մէկն է: Բօք՝ Պուլպօէ առած ըլլալ կը թուի իր գովեստը. «Souvent il fait la figure, qu'il enseigne; et en parlant du sublime il est lui même très-sublime.» (Թարգմանութիւն Լոնկինոսի):

49. (էջ 43). *Երաշտ* (Տէսիդէրիոս): Ծնած Ռօմէրտամի մէջ՝ 1467ին, մեռած Պալի մէջ՝ 1536ին: Սոսկ անհատ մը չեղաւ որ իրմէ աւելի նպատակը ուսման, մշակութեան, եւ մտային լուսաւորութեան ընդհանրացմանը: Բարիղի մէջ ուսումնաւարտ եղաւ եւ Օքսֆորտի մէջ կատարելագործեց գիտութիւնը. ճամբորդեց Գաղղիա, Հոլանտա, Պելճիգա, Իտալիա, ուսանելով ամէն տեղ, էն հմուտ մարդոց հետ յարաբերութեան մտնալով: Քէմպրիճի մէջ յունարէնի դասախօսութիւն ըրաւ: Վայելուչ, սրամիտ, երգիծաբան գրագէտ՝ հարուածեց քահանայներուն տգիտութիւնը, բայց յարգեց կրօնքի վարդապետութիւնը: Լուտեր հակառակեցաւ իրեն:

50. (Նոյն). *Վիտ* (Մարքօ Ճիրոլամօ): Լատինացի բանաստեղծ վերածնունդի: Ծնած 1490ին: Հանճարեղ եւ ժողովրդական:

51. (Նոյն). *Գրեմմո*. Վիտաի ծննդավայրը. Իտալիոյ մէջ քաղաք:

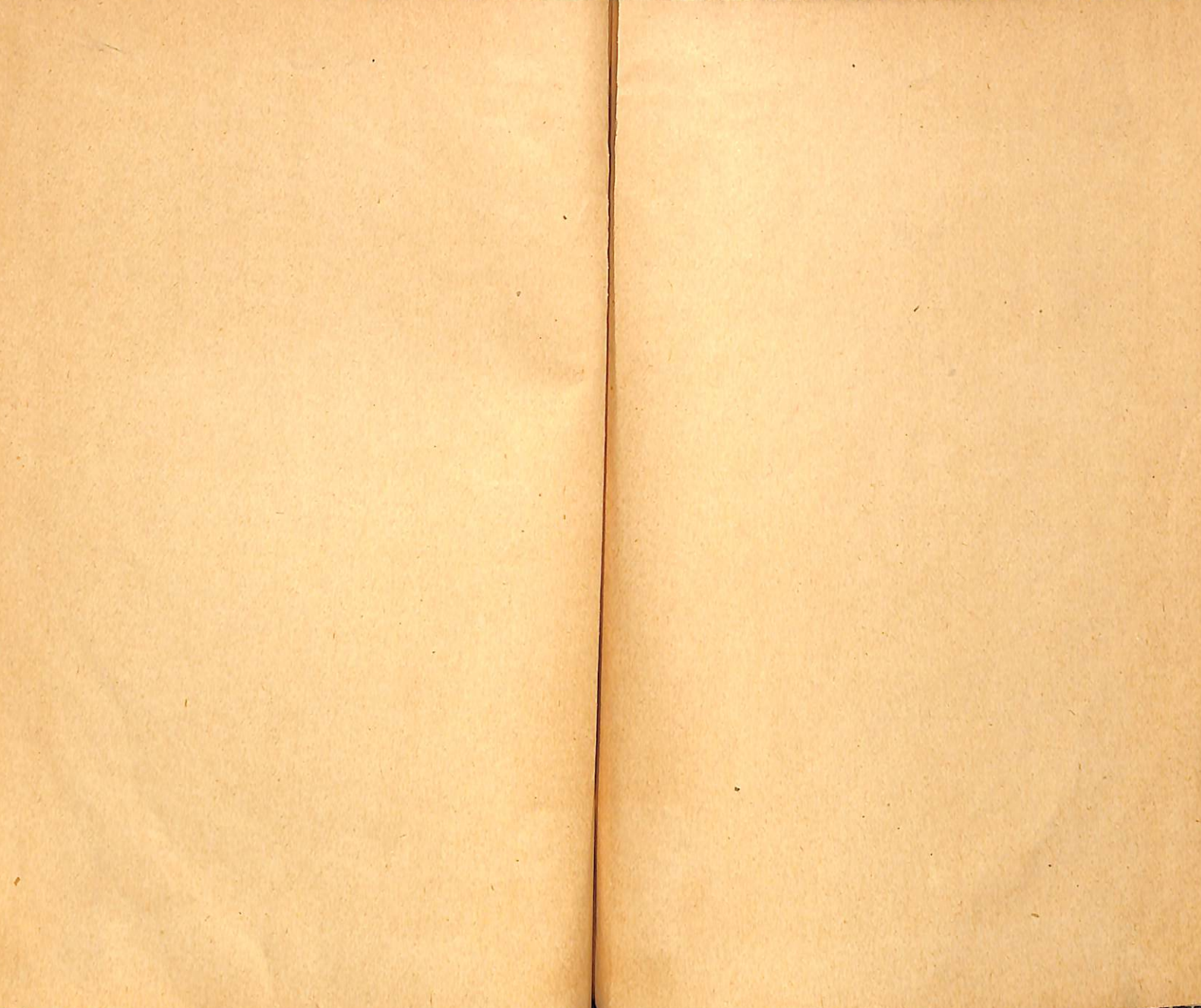
52. (Նոյն). *Լարտոն*. Իտալիոյ հին երկիրը, հիւսիսէն Եդրիւրիոյ եւ Սապինիմիլլէ: Երկուքի կը բաժնուէր. հին եւ նոր լատին:

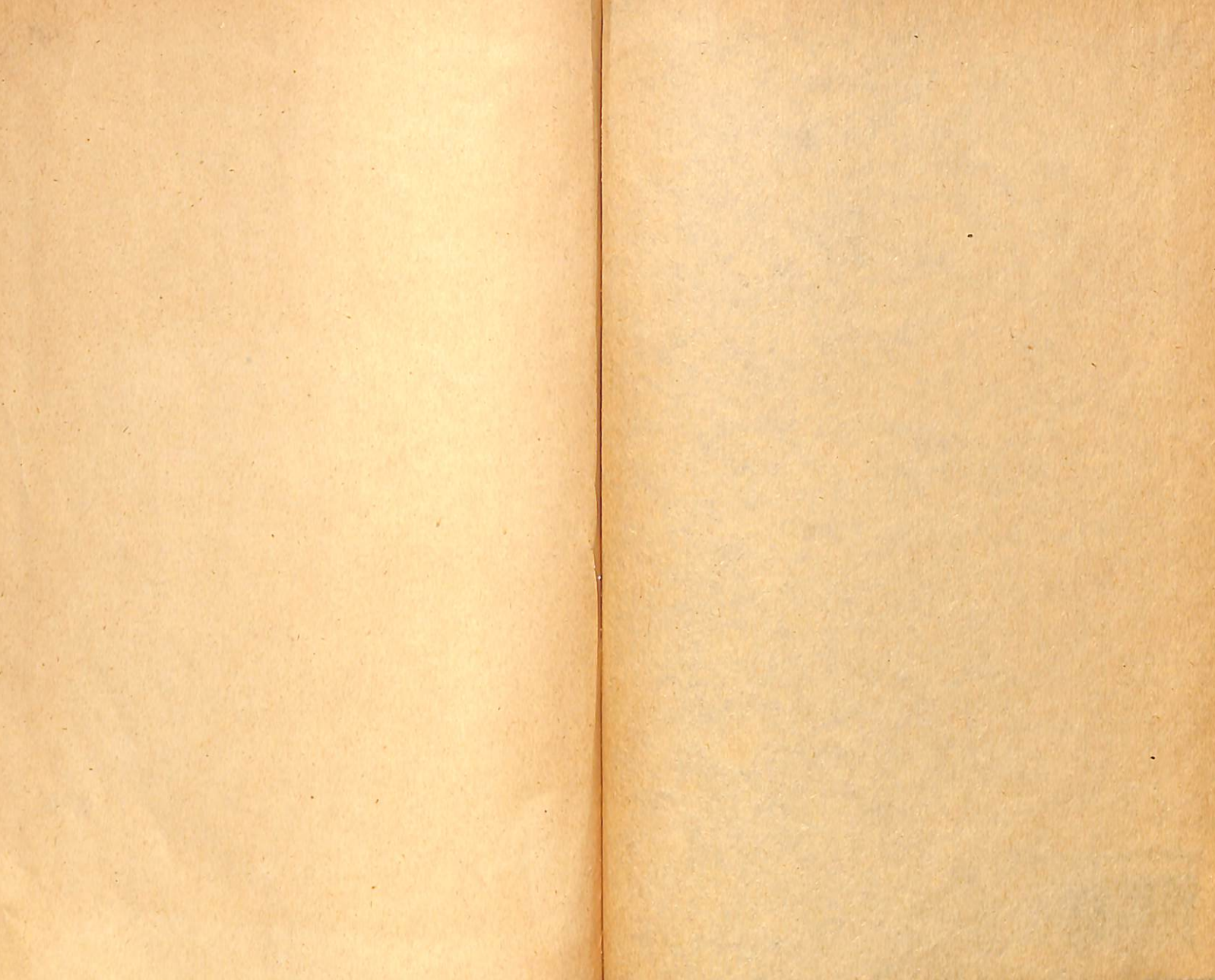
53. (էջ 44). *Ռոտոմմոն*, Ռոլլ, եւն: Երբ Բօք կը վերադառնայ անգլիացի գրագէտներու, առանց յիշատակութեան կ'անցնի Սքէնսէր, Շէքսպարի յիշատակութեան կ'անցնի Սքէնսէր, Շէքսպարի յիշատակութեան մէջ: Բայց Տրայտընի բացակայութիւնը տարօրինակ է:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Էջ	Տ-ւ	Ս-ւ-ւ	Ո-ւրէւ
8	Վերջին	Dunciade	Dunciad
10	11	Համբաւի	Համբաւը
11	32	Յաջորդ	Յաջորդ
17	32	ամենուն	ամենուն
23	21	արժանիքի (s)	արժանիքի
25	33	շատ քիչ	խիստ քիչ
26	11	Թէատրոնին	Թատրոնին

« Ազգային գրադարան

NL0169215

